

KUL TÚRA SLOVA

Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného
ústavu
Ludovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR
PhDr. Gejza Horák CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR
Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

E. Bajzíkova, V. Betáková
CSc., PhDr. G. Horák CSc.,
prof. PhDr. J. Horecký DrSc.,
I. Masár, doc. PhDr. J. Ma-
tejčík CSc., PhDr. J. Oravec
DrSc., PhDr. K. Palkovič,
prof. PhDr. J. Ružička DrSc.,
člen korešpondent SAV, J.
Sabol, E. Smiešková, M. Ur-
bančok

REDAKCIA

Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

ROČNÍK 3 — 1969 — ČÍSLO 5

M. Marsinová, Cyrilometo-
dovské jubileum a slovenská
jazyková kultúra 129

HLASY O SLOVE

Skazanie o písmenách mnícha
Chrabra 134

***

Čítame Slovník slovenského ja-
zyka 135

J. Horecký, Slovenské ná-
zvoslovie motýľov a dvoj-
krídlavcov 139

Š. Peciar, Niečo nám môže
byť ukradnuté 142

Š. Krištof, Z rukopisnej po-
zostalosti Jána Damborského 148

M. Majtánová, Z vývinu
slovenskej mykologickej ter-
minológie 152

L. Dvonč, Jazyk prekladu kni-
hy o zemepisných objavoch . 164

ROZLIČNOSTI

Zo slovenských ľudových ná-
zvoň húb. M. Majtánová 169

Slovesá *mojkať* a *primojkať*.
G. Horák 171

Ako používať slovo *veselie*. E.
Smiešková 172

Aktuality z právnickej termi-
nológie. Š. Sabol 173

First Lady je Prvá Dáma, Prvá
dáma, či prvá dáma? M. Iva-
nová-Šalingová 176

Vedeli sme o 'stalinčiatoch'. Š.
Peciar 177

Bolkať, žekať, ovšemovať. L.
Dvonč 179

SPRÁVY A POSUDKY

O jazykovej úrovni spravodaj-
stva v bratislavskom štúdiu
Československej televízie.
Š. Michalus 181

KUL TURA SLOVA

Cyrilometodovské jubileum a slovenská jazyková kultúra

MARTA MARSINOVÁ

Jeden z najpoprednejších slovienskych žiakov Konštantína-Cyrila a Metoda biskup Kliment († 916) oslávil solúnskych bratov takýmito vzletnými slovami:

„Z toho teda koreňa (z Leva, človeka bezúhonného v meste Solúne) zasvietili dve mimoriadne ratolesti, svetložiarnie, požehnaný plod na sebe nosiace, život bezúhonný od mladosti majúce. Lebo premúdrost sebe ako sestru si učiniac, ňou okrášlili i dušu, i um, láskou však a vierou druh druhu ňou prespievali, múdrosťou kvitnúc vždy ako kvietok blahovonný.

Zrodom súc mladší blažený Konštantín, ale umom a čnosťami nahor vzletoval, ako orol duchovnými krídlami, a bohožiarnym svetlom um osvietil si, nádoba vyvolená Svätého Ducha, a tak svietiac všetkým učením filozofským, neubúdajúcou klenotnicou sa stal.“¹

Ako bez nadsádzok zobrazil sloviensky biskup Kliment veľkosť svojich učiteľov i pri nedostatku časového odstupu, ktorý býva často neúprosňm sudcom, ak sa hodnotí niektorá osobnosť, dokazuje nám stav súčasného výskumu cyrilometodovských otázok.

Pri tisíc stom výročí príchodu byzantskej misie inštalovali naši archeo-

¹ *Pochvalné slovo Cyrilovi a Metodovi od biskupa Klimenta* — citované podľa *Životov slovanských apoštolov Cyrila a Metoda v legendách a listoch*, ktoré zostavil a preložil univ. prof. dr. J. Stanislav a vydala Matica slovenská v Turč. Sv. Martine v septembri 1950 s ilustráciami Oresta Dubayho, str. 103.

lógovia reprezentatívnu výstavu Veľká Morava, kde sa zdôrazňovala predovšetkým rozvinutosť hmotnej kultúry u nás už pred príchodom Cyrila a Metoda. Od hmotnej kultúry, ktorú od čias inštalovania výstavy obdivuje Európa, sme sa u nás k ďalšiemu hodnoteniu dostali len málo. A predsa to, že veľkomoravské knieža Rastislav so svojím dvorom sa neuspokojil iba s blahobytom a svojím mocenským postavením, ale uvedomil si nedostatky v nadstavbovej oblasti, je svedectvom o životaschopnosti vtedajšieho slovienskeho štátneho útvaru. Bez duchovno-kultúrnej nadstavby bol ohrozený aj blahobyt, aj mocenské postavenie. Preto Rastislav žiadal u byzantského cisára nielen o slovansky hovoriacich kresťanských vierozvestov, ale o „takého muža, ktorý nám vštepí všetku pravdu“,² lebo „od vás na všetky strany vždy dobrý zákon vychádza“.³

Teraz pri tisíc stom výročí smrti svätého Konštantína-Cyrila, ktorého aj UNESCO zaradilo do radu osobností celosvetového významu, prichodí predovšetkým nám ako priamym dedičom duchovného odkazu solúnskych bratov nestáť rozpačito a bez slova nad ich dielom, ale predložiť ho dnešku.

S vedeckým výskumom veľkomoravského obdobia vyrastá v posledných rokoch najmä postava Konštantína Filozofa na osobnosť veľkého formátu: Je tvorcom prvého slovanského písma — hlaholice, ktorá má 38 písmen zodpovedajúcich zvukovej štruktúre slovienskeho jazyka. Je zakladateľom slovanského písomníctva. Spolu s bratom Metodom preložili do jazyka Slovienov Knihu kníh v čase, keď u iných európskych národov niet ani náznaku o preklade Písma do národného jazyka. A pritom dnešný výskum tohto prekladu neprestáva zdôrazňovať nielen jeho dôkladnosť a presnosť, ale i mimoriadnu vybrúsenosť a krásu štýlu. Konštantín-Cyryl je prvým smelým priekopníkom reči ľudu do bohoslužby v rímskej cirkvi, takže sa na neho môže odvolávať aj celosvetové liturgické hnutie v našom dvadsiatom storočí. Dômyselne a priebojne obhajuje svoje stanovisko proti takzvaným trojjazyčníkom, a tak stavia sloviensky jazyk na úroveň takých kultúrnych jazykov, ako boli latinčina, gréčtina a hebrejčina.

Nie menej si zaslúži pozornosť Konštantín Filozof ako človek veľkého srdca, ktorý zamenil kariéru vedca a diplomata za službu slovu a ktorý ešte pri svojej smrti myslel na morálny záväzok pokračovať v začatom diele. Preto žiada svojho staršieho brata Metoda, hoci ho pozná ako milovníka utiahnutého života kontemplácie, aby sa práve v duchu služby Bohu a národu slovienskemu vrátil na Veľkú Moravu.

² *Život Metodov* (citované ako v pozn. 1, str. 61).

³ *Život Konštantínov* (citované ako v pozn. 1, str. 41).

Dnešný výskum ukazuje ďalej, že nešlo o primitívne začiatky kultúry na Veľkej Morave, ale o vysokú školu teologickú a o ustanovenie zákonodarného poriadku pre štátnu pospolitosť formujúcu sa na princípoch kresťanských ako vtedy najvyšších princípoch spoločenského poriadku.

Hoci z histórie vieme, že slovienska liturgia i slovienska kultúra sa dlho neudržala, že utrpela fiasko, čo v dejinách nebýva vždy iba dôsledkom nesprávnosti alebo neživotnosti nejakej idey, ale prevažne často výsledkom brutálnych mocenských zásahov, predsa zasiaté myšlienky sú akoby zlatou nitou nielen duchovných, ale aj kultúrnych dejín Slovenska.

Vždy, keď si slovenský národ začal uvedomovať seba a chcel svoju osobitosť jazykovo prejavit', nadväzovalo sa na cyrilometodovské tradície. Keď v polovici 17. storočia vychádza *Cantus Catholici* — *Katolícky spevník* v reči toho ľudu, ktorý sa rodným jazykom má zúčastňovať na bohoslužbách, v úvode k spevníku sa vyjadruje tradičné povedomie o historickej kontinuite Slovákov s veľkomoravskými dejinami.⁴ Keď Anton Bernolák koncom 18. storočia chystá prvé normatívne príručky pre slovenčinu, Dizertáciu a Ortografiu, zamýšľa ich venovať pamiatke Cyrila a Metoda.⁵ Bernolákovci všeobecne sa upevňujú v národnom povedomí u Sklenára, ale najmä u Papánka, ktorý vo svojej latinskej knihe *Historia gentis Savae* s hrdosťou pripomína povýšenie slovanskej reči za liturgickú reč v časoch Cyrila a Metoda.⁶

Medzitým (od r. 1700) sa z európskych archívov a knižníc dostávajú na svetlo prvoradé historické pramene, a to tzv. legendy, vlastne životopisy solúnskych bratov, zachované v mnohých odpisoch. Stávajú sa predmetom štúdia a vedeckej diskusie,⁷ ktorá aj k nám živo preniká. Ako sa uvádza,⁸ Ján Hollý, autor Cyrilometodiady preštudoval k svojmu duchovnému eposu v podstate všetky dovtedy známe hlavné pramene o slovanských apoštoloch. A hoci pri uzákoňovaní štúrovskej slovenčiny niet priamej zmienky o nadväzovaní na cyrilometodovské dedičstvo, štúrovci si dali svoj krok odobriť práve u tvorcu Svätopluka a Cyrilometodiady.

Prvý pokus o kritické vydanie staroslovienskych životopisov, teda Života Konštantínovho a Života Metodovho je v rukách veľkého slovenského vedca P. J. Šafárika v r. 1851.⁹ V nasledujúcich rokoch vedecký

⁴ *Slovenská vlastiveda V, 1*, str. 44. (Autorom je univ. prof. dr. A. Mráz.)

⁵ K. Habovštiaková, *Bernolákov jazykovedné dielo*, Bratislava 1963, str. 35.

⁶ *Dejiny slovenskej literatúry*, Osveta, Bratislava 1960, str. 115, i *Dejiny slovenskej literatúry II*, SAV, Bratislava 1960, str. 22.

⁷ J. Stanislav, *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda*, 2. vyd. 1935, str. V n. (doslov).

⁸ *Dejiny slovenskej literatúry II*, str. 213.

⁹ J. Stanislav, c. d. (v pozn. 8, str. VI).

výskum cyrilometodovského obdobia rapidne pokračuje v celom slavistickom svete.

V slovenskom rámci sa v tých rokoch cyrilometodovská idea uplatňuje skôr pri formovaní národných úsilí ako vo vede. V jej duchu podporuje slovenský život Palárikov a Radlinského časopis *Cyril a Metod* (1850—1870) a pod jej záštitou vyrastá Matica slovenská práve na tisícročnú pamäť príchodu byzantskej misie. Vedúca osobnosť slovenských básnikov Andrej Sládkovič skladá svoju oslavnú báseň (*Lipa cyrilometodejská*). Tomuto obdobiu by bolo treba podrobnejšie venovať pozornosť, na čo v našom prehľadnom rámci nestačíme.

Do tisícročnice smrti svätého Metoda (1885) nastali po rokoch slovenských nádejí roky sklamaní. Preto sa Hviezdoslavova oslava nesie v tóne *Žalmu k tisícročnej pamiatke vierozvestcov svätého Cyrila a Metoda*. Jeho elegické dozvuky prenikajú až do povojnových čias.

Nový vzlet dedičstvu solúnskych bratov dáva formujúca sa mladá slovenská jazykoveda v tridsiatych rokoch. Tisíc sté výročie od založenia prvej kresťanskej svätyne na území staroslávnej Nitry dáva nielen podnet k vydaniu vedeckých štúdií, napr. zborníka *Riša veľkomoravská*,¹⁰ ale i k zainteresovaniu širokých vrstiev slovenskej inteligencie o cyrilometodovskú tradíciu. S takýmto zámerom vydáva mladý slovenský slavista Ján Stanislav za spolupráce básnika Jána Smreka *Životopisy slovenských apoštolov Cyrila a Metoda*.¹¹ Toto reprezentatívne dielo so šiestimi ilustráciami Martina Benku je nielen vedecky cenné ako historický prameň, ale i ľudsky krásne. Je to zároveň jazykový skvost, ukážka zo skvostov jazykových pamiatok veľkomoravských, pretlmočená aj s citovým zaujatím pre krásu jazyka. Keď tieto preklady, upravené a doplnené o ďalšie pramene, vyšli v r. 1949 s ilustráciami Oresta Dubayho,¹² celkom zapadli v nasledujúcich hluchých rokoch pre slovenskú kultúru. Ba zdá sa, že sa ešte stále nevieme dostať zo začarovaného kruhu, keď toto cenné dielo zo začiatkov našej kultúry naozaj vtedy na svetovej úrovni sa pri terajších slávnostných jubileách nedostalo v bibliofilskom vydaní do slovenských čitateľských rúk. K tisíc stému výročiu vyšli iba *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*,¹³ ďalej

¹⁰ *Riša Veľkomoravská. Sborník vedeckých prác.* Zostavil Ján Stanislav. 2. vyd., Praha 1935 (1. vyd. v lete 1933).

¹¹ *Životy slovenských apoštolov Cyrila a Metoda. Panonsko-moravské legendy.* Z cirkevno-slovanského textu, prepísaného zo staroslovienskej pôvodiny, preložil Ján Stanislav, 1934. Druhé vydanie. Vydané spoločne nakladateľstvom Slovenskej ligy a L. Mazáča. Bratislava — Praha — 1. vydanie vyšlo v lete 1933, druhé vydanie (s r. 1934 na titulnom liste) v januári 1935.

¹² Porov. v pozn. 1.

¹³ E. Paulíny, *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*, Bratislava 1964.

zborník pre úzko obmedzený kruh čitateľov *Apoštoli Slovienov*,¹⁴ a vedecké dielo všeobecnejšieho rázu *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*,¹⁵ kde je aj nový slovenský preklad Životov od A. Miškoviča.

Je zaiste ťažko prebúdzat sa zo zlého sna. Je rovnako ťažko naprávať anomálie minulosti. V novom štátoprávnom usporiadaní čakajú na Slovensko vážne hospodárske problémy. Nikto z nás tieto otázky nepodceňuje. Ale v duchu Rastislavovho odkazu treba nájsť pravé miesto aj duchovným hodnotám. Dnes nám nepride pomoc zvonka. Treba zobudiť duchovné sily driemajúce v národe. Máme rozvinuté vysoké školstvo a vedecké ústavy. Naša zodpovednosť je tým väčšia vo všetkých oblastiach. I v prístupe k jazykovým otázkam. Slovenskí jazykovedci si ich formulovali v Tézach o slovenčine. Treba ich uvádzať do života, aby naše jazykové prejavy ústne i písomné boli dôstojným dedičstvom veľkomoravskej jazykovej tradície. Azda aj nový ekumenický preklad Písma, ktorý ohlásil Tatran, poniesie sa v tomto duchu ako splátka do dedičstva.

Ak vzrastie v nás úcta k tlačenému i prednášanému slovu v jeho jasnosti a pravdivosti a upevní sa v nás, je to najdôstojnejšia oslava cyrilometodovského dedičstva aj bez veľkých vonkajších osláv, keď realita nášho dneška nám kladie na plecia veľkú ťarchu a zodpovednosť.

---

¹⁴ *Apoštoli Slovienov, Zborník štúdií s obrázkovou prílohou. K 1100. výročiu prichodu sv. Cyrila a sv. Metoda na Veľkú Moravu*. Vydal SSV v Trnave nákladom CN v Bratislave 1963.

¹⁵ P. Ratkoš, *Framene k dejinám Veľkej Moravy*, Bratislava 1964 (2. vydanie 1968).

HLASY O SLOVE

---

*Skazanie o písmenách mnícha Chrabra**

Prv Slovieni nemali písmen, ale črtami a rezami čítali a hádali, ešte súc pohani.

Pokrstiac sa rímskymi a gréckymi písmenami snažili sa písať sloviensku reč bez ustrojenia. No ako sa môže napísať dobre gréckymi písmenami bog⁷ alebo život⁷, alebo dzělo, alebo cr7k7v6, alebo člověk, alebo širota, alebo štedroty, alebo junost⁶, alebo odu, alebo język⁷, alebo jad⁶ a iné (slová) podobné týmto? A tak bolo mnohé letá.

Potom však človeka ľúbiaci Boh, spravujúci všetko a nenechávajúci ľudský rod sloviensky bez poznania, ale všetko k poznaniu privodiac a k spaseniu, zmliloval sa nad rodom slovienskym a poslal im svätého Konštantína Filozofa, nazývaného Cyrilom, muža spravodlivého a pravého. A zostavil im 38 písmen, jedny podľa spôsobu gréckych písmen, druhé zas podľa slovienskej reči.

Toto sú písmená slovienske a takto ich treba písať a vyslovovať: a, b, v až po ę. A z týchto je dvadsaťštyri podobných gréckym písmenám. Sú to tieto: a, v, g, d, e, z, ĩ, k, l, m, n, x (ks), o, p, r, s, t, ũ; f, ch, ps, ó (omega). A štrnásť (je) podľa slovienskeho jazyka, ktoré sú tieto: b, ž, dz, c, č, š, št, 7, y, 6, ě, ju, o, e.

---

* Namiesto hlasu súčasníka odtlačame z knihy *Život slovanských apoštolov Cyrila a Metoda* časť výkladu o tom, ako svätý Cyril „zostavil Slovienom písmená pre jazyk“. Chceme tým čitateľov upozorniť na starobylosť našich jazykovo-kultúrnych tradícií. Mäkký jer sa z technických príčin zapisuje číslícou 6, tvrdý jer číslícou 7. (Pozn. redakcie.)

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu L. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.¹

dudať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové expresívne slovo v štyroch významoch: 1. gajdovať (zriedkavo hrať i na inom nástroji); 2. pospevovať (si), mrmlať (si); 3. horieť, blčať; 4. priať (o mačke). Vzhľadom na expresívnosť tohto slovesa, na počet autorov, ktorí ho v rozličných významoch použili (Kukučín, Hviezdoslav, Bešeňovský, O. Kalina, Vansová, Podjavorinská, Jesenská, Letz), a na počet dokladov (okolo 20) by sme pokladali za primerané hodnotiť ho vo všetkých uvedených významoch ako spisovné s príznakom expresívnosti.

Poznámka. 1. Najmenej dokladov — dva — máme na prvý význam. Z nich v jednom ide o hru na gajdách, v druhom (uvádza ho aj SSJ) o hru na strunovom hudobnom nástroji (na gusliach). Výklad tohto významu by teda bolo treba formulovať všeobecnejšie: hrať na nejakom hudobnom nástroji a kvalifikovať ho ako zriedkavý.

2. Najlepšie je doložený druhý a štvrtý význam. Pri oboch však bolo treba zachytiť aj zriedkavý variant *dúdať*. Pri druhom význame máme dva doklady od Jesenskej (jeden z nich: *Mišo si celou cestou dúdal pesničky*), pri štvrtom máme doklad od Vansovej: (*Kocúr*) *dúdal si na zamatovom van-kúšiku a driemal*.

3. SSJ nezachytáva ešte ďalší význam, ktorý je v našom materiáli: dohovárať niekomu, dorážať, naliehať rečou. Máme dva doklady od Hviezdoslava.² Jeden z nich: *A preds' som ti to už dúdala, i za otca*. Myslíme, že tento význam je primerané pokladať za nárečový.

dudniet — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vysvetľuje ho slovami „dunieť, hučať“. Sloveso *dudniet* sa nám však vidí oproti synonymám *dunieť, hučať* expresívne. Vidno to napr. z týchto dokladov: *Vo mne klokočom vrela žľč, klokočom dudnelo more zlosti*. (Bodenek) *Na spánkoch dudnela jej krv očakávaním*. (Tatarka). Vzhľadom na spomínanú expresívnosť, na počet dokladov (jedenásť) a na autorov, ktorí ho použili (J. Kráľ, Kukučín, Hviezdoslav, Jilemnický, Bodenek, Tatarka) pokladáme za primerané hodnotiť sloveso *dudniet* ako spisovné.

¹ Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.

² Podľa informácie kol. F. Kočiša sa sloveso *dudať* v tomto význame nachádza aj na východnom Slovensku (Spiš).

P o z n á m k a. Takéto hodnotenie nám vychodí aj pre slová *dudňava* (hrnava, búrka) a *dudnavý* (zuniaci, hučiaci), ktoré sú — tak ako sloveso *dudniet* — utvorené od základu *dun-*, do ktorého sa vkladá infix *-d-*.³ Tieto slová sú však zriedkavé alebo až ojedinelé (máme na ne iba po jednom doklade od Kukučina).

dudotať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s príznakom expresívnosti a vysvetľuje ho slovami „horieť, blkotat“. Máme naň iba jediný doklad od Timravy: *Prejde (Žcokin) vše k peci, v ktorej prijemne dudoce oheň*. Napriek ojedinelosti by sme však pokladali za primeranejšie hodnotiť ho ako spisovné zriedkavé slovo. Prvým dôvodom na takéto hodnotenie je spomínaná expresívnosť, druhým, že sa sloveso *dudotať* svojim tvorením organicky priraduje k slovesám typu *škrabotať, hrkotat, suchotať*.

P o z n á m k a. Pravidelná slovotvorná schéma sloviac na *-otať* je takáto: zvukomalebný (citoslovcový) základ (*škrab-*, *buch-*, *such-*), potom od neho odvodené substantívum (*škrabot, buchot, hrkot*) a nakoniec sloveso (*škrabotať, buchotať, hrkotať*). Pri slovese *dudotať* nám stredný člen (*dudot*) chýba (nemáme naň doklady, hoci slovo *dudot* nepokladáme za nemožné). Neúplnosť uvedenej slovotvornej schémy⁴ však nie je dostačujúcou príčinou na to, aby sme k slovesu *dudotať* zaujali negatívne stanovisko. Rozhodujúce je to, že sa sloveso *dudotať* organicky viaže na sloveso *dudať* v tom istom význame (porov. 3. význam slovesa *dudať* v SSJ).

duch — SSJ pri deviatom význame po značke pre frazeológiu uvádza spojenia *na Ducha, do Ducha, od Ducha (na Turíce, do Turíc, od Turíc)* ako nespisovné, ľudové. O spisovnosti týchto spojení netreba pochybovať. Primerané je hodnotiť ich ako hovorové a zastarávajúce.

duchna — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo a vysvetľuje ho slovom *perina*. Toto slovo má v spisovnej slovenčine dlhú tradíciu. Máme naň päť dokladov už zo štúrovskeho obdobia a od Kukučina podnes sa v našom materiáli nazbieralo 25 dokladov. Ani z jedného nemožno usudzovať na zámer použiť krajové (teda v podstate nárečové⁵) slovo. O nárečovosti nesvedčí ani rozloženie autorov podľa pôvodu. Niekoľko dokladov: *Čo mal som, všetko pošlo... posteľ aj duchny páperové*. (Felixov a Smrekov preklad Villonovho Veľkého testamentu) *Z druhej*

³ Alebo možno hovoriť aj o základe *dudn-*.

⁴ Prípady, keď sa všetky stupne schémy nerealizujú, nie sú celkom zriedkavé. Napr. slovám na *-áreň* spravidla predchádza podstatné meno na *-ár* (*tokár, tokáreň; mliekár, mliekáreň; horár, horáreň*). Pri slove *čakáreň* však stupeň s príponou *-ár* chýba.

⁵ Za nárečové ho pokladá napr. E. P a u l i n y (pozri SR XXXI, 1966, str. 11).

strany kozuba sedliacka posteľ s *duchnami* a *hlavnicami*. (Kukučín) Nemáme *periny*, ale nad nami sa trhajú nebeské *duchny*⁶ a sypú na nás páper. (Bednár) V batohu vankuš ako *duchna*. (Tajovský) Okrem uvedených máme doklady ešte napr. od Vajanského, Timravy, Vansovej, Hviezdoslava, Zgurišky, Lazarovej, Jesenského, Fabryho. Slovo *duchna* pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovné synonymum slova *perina*.⁷ Slovo *duchna* je relatívne zriedkavé (pomer dokladov je: *duchna* 25 — *perina* 150).

Poznámka. 1. Slovo *duchna* sa uvádza vo všetkých doterajších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu (iba vo vydaní z r. 1940 je poznámka, že *perina* je častejšie).

2. V. Machek v Etymologickom slovníku jazyka českého (2. vyd., Praha 1968) uvádza, že pôvod slova *duchna* je nejasný. Nevylučuje však, že ide o pôvodne slovenské slovo (súvisí so slovesom *dúchať*).

3. Podľa informácie M. Urbančoka v nárečiach južného Novohradu *duchna* a *perina* nie sú synonymné (resp. neboli, lebo už aj tam sa stávajú synonymami) — označujú dve rozličné veci. *Perina* sa kladie na slamník, zakrýva sa plachtou a slúži ako podložka na ležanie. *Duchna* slúži na zakrývanie. — Toto rozlišovanie v minulosti asi nemalo úzku nárečovú platnosť. Usudzujeme tak z toho, že A. Bernolák v Slovári slová *duchna* a *perina* spracúva v zmysle uvedeného rozlíšenia. Pri hesle *perina* uvádza tieto ekvivalenty: *culcita plumea (inferior)*, *tomentum (inferius)*; *das Federbett, Unterfederbett, Unterduchet*; *párna, álsó donha (duhna, dunha)*. Ako synonymné uvádza spojenie *spojená duchna*.

4. Za spisovné by sme pokladali aj slovo *duchnárka* vo význame „žena nesúca pri svadbe mladuchine *duchny* do mladoženichovho domu“. SSJ toto slovo uvádza ako nárečové (SSJ ako nárečové uvádza aj slová *perinár, perinárka* v tom istom význame).

duchota — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vykladá ho slovom *zápach*. Materiál, ktorý máme k dispozícii, ukazuje, že slovo *duchota* je typické pre rozprávky: z piatich dokladov sú tri z Dobšinského zbierky, jeden je z Polívkovho Súpisu slovenských rozprávok. Polívkov doklad je z Gemera. Autorom jednej rozprávky z Dobšinského zbierky je S. Reuss.⁸ Káľal vo svojom slovníku slovo *duchota* lokalizuje do okolia Banskej Bystrice a autorsky ho dokladá Dobšinským a Něm-

⁶ Tu autor synonymnosť slov *duchna* — *perina* zrejme využil preto, aby sa vyhol opakovaniu toho istého slova (*perina*).

⁷ Tak ho hodnotí a obdobne argumentuje E. Jóna (pozri SR XXVI, 1961, str. 211).

⁸ Uvádzame upravený (skrátенý) doklad: *Vetník prišiel celý nafúkaný domov. „Mamo, človečina smrdí!“ „Ozajže človečina? To ťa len tá ľudská duchota zaráža, čo si veľmi tuho dúchal; horký človečina, kdeže by sa tu vzala?“*

covou (sme presvedčení, že aj u nej je z rozprávok, ktoré pochádzajú zo Slovenska). Z Oravy dokladá slovo *duchota* A. Habovštiak.⁹ Z uvedenej lokalizácie možno myslieť na to, že toto slovo sa k nám dostalo valašskou kolonizáciou z ukrajinčiny. Piaty doklad máme od Vajanského: *Dusnota a duchota, množstvo ľudí, celé krdle drobných detí*. Myslíme, že tu ide o iné súvislosti ako pri dokladoch z rozprávok. Najpravdepodobnejšie je to priamy rusizmus.¹⁰ Rusizmy sú — ako je známe — pre Vajanského typické. Slovo *duchota* pokladáme za primerané uvádzať v slovníku ako spisovné slovo s príznakom zastaranosti a s poznámkou o jeho výskyte v ľudových rozprávkach.

dúl — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo a vysvetľuje ho spojením *mor ošipaných*. V našom materiáli máme naň dvanásť dokladov. Okrem nich máme aj päť dokladov zo štúrovskeho obdobia. Z toho vidieť, že slovo *dúl* má v spisovnej slovenčine dlhú tradíciu. V slovenčine ako takej je táto tradícia zrejme dlhšia.¹¹ Dokladový materiál zo spisovnej reči neukazuje, že sa slovo *dúl* používalo s cieľom dosiahnuť nespisovné, ľudové (podľa chápania v SSJ v podstate nárečové) zafarbenie prejavu — a prejavy ani tak nepôsobia. Na ilustráciu uvedieme dva: *I tu v Modre počína sa dúl ukazovať.* (Vansová) *Lebo už čože by svet spcmňal, ak nie cholera a ovči dúl pred Křčovým narodením?* (Hronský) Pokladáme za primerané slovo *dúl* hodnotiť ako spisovné slovo neterminologickej povahy.

Poznámka. 1. Výklad v SSJ je úzky. Ochorenie, ktoré sa nazýva dúlom, sa nevzťahuje iba na ošipané. Máme doklady na *dúl* oviec, rožného statku, ošipaných, ba zo štúrovskeho obdobia máme doklad aj na *dúl* koní. Z toho vyplýva, že vo výklade je vhodnejšie hovoriť o more domácich zvierat (najmä ošipaných).

2. V slovníku A. Jánošíka — E. Jónu sa slovo *dúl* označuje hviezdíčkou a charakterizuje sa ako ľudové. Označenie hviezdíčkou pravdepodobne súvisí s údajom, že ide o slovo maďarského pôvodu („pravdepodobne“ hovoríme preto, lebo v tomto slovníku — pretože nemohol byť ukončený — niet zoznamu skratiek a značiek). V maďarčine sme však slovo s takýmto významom nezistili.¹² Pri maďarskom slovese *dúl* sa v slovníkoch uvádzajú napr.

⁹ Uvádza ho vo svojej monografii *Oravské nárečie* (Bratislava 1965) na str. 156 ako doklad na desubstantíva tvorené príponou *-ota*.

¹⁰ *Veľký rusko-slovenský slovník* (Bratislava 1960) uvádza pri slove *duchota* dva významy: 1. dusno, sparno, spara; 2. ťažký vzduch.

¹¹ Je napr. aj v nárečovom zápise z r. 1819, resp. 1821 (p. Milan Majtán, *Zápis v hontiansko-novohradskom nárečí zo začiatku 19. storočia*, Jazykovedný časopis XIV, 1963, str. 156).

¹² Porov. napr. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, Budapest 1967. V Pecháňovom slovníku sa slovo *dúl* prekladá maďarským *marhavész*.

významy *ničiť, pustošiť, zúriť, besnieť*¹³, ktoré by síce mohli byť východiskom pre špecifikovaný význam v slovenčine (t. j. mor domácich zvierat), ale v maďarčine sme ho nezistili.

3. Kálal vo svojom slovníku k údaju o pôvode z maďarčiny prikladá otázku a samo slovo *dúl* odporúča porovnať so slovom *diuk*, pri ktorom v zátvorke uvádza obmenu *ďuk* a vykladá ho takto: nemoc vepřového dobytku (boule v krku). Slovo *diuk* (*ďuk*) lokalizuje do Gemera a autorsky ho dokladá Dobšinským. Nevedno, či porovnaním slov *dúl* a *diuk* (*ďuk*) chcel Kálal naznačiť, že obidvom slovám možno pripisovať spoločnú etymológiu, alebo chcel iba upozorniť na ich významovú blízkosť. Pripadnú domnienku o spoločnej etymológii nepriamo vyvracia E. Baleckij v štúdiu *Iz nabludenij nad značením i rasprostranieniem slova đug*¹⁴ tým, že medzi formálnymi a významovými modifikáciami pôvodného maďarského (ugrofínskeho) slova *deg, dög* (uvádza sa v spomenutej štúdiu v troch významoch: 1. zdochlina, mrcina; 2. cholera, nákazlivá choroba; 3. mor), ktoré sa cez rumunčinu, poľštinu, ukrajinčinu a slovenčinu vrátilo do maďarčiny v podobe *gyuk* (foneticky *ďuk*; význam: nočný motýľ), sa slovo *dúl* nespomína.

Slovenské názvoslovie motýľov a dvojkrídlouvcov

JÁN HORECKÝ

Názvy zvierat patria do tej skupiny odborných názvov, pre ktoré je príznačný výskyt domácich slov. Národná, domáca tradícia sa tu uplatňuje nielen preto, že už oddávna sú známe ľudové názvy pre rozličné zvieratá, ale aj preto, že zoológia patrí k vedným odborom s dlhou literárnou tradíciou v národnom jazyku.

Táto základná tendencia sa prirodzene prejavuje aj v názvoch motýľov, komárov a múch, i keď úplná nomenklatúra týchto radov, resp. podradov bola spracovaná až nedávno.¹ Práve táto súhrnná nomenklatúra je nám podnetom na hlbší rozbor spracovaných názvov. Pritom skutoč-

¹³ Okrem slovníka uvedeného v predchádzajúcej poznámke sa tieto významy uvádzajú aj v maďarsko-ruskom slovníku Hadrovicsa — Gáldiho (*Magyar orosz szótár*, Budapešť 1952).

¹⁴ *Studia slavica Academiae scientiarum hungaricae*, Budapešť 1957, str. 225—233.

¹ *Slovenské názvoslovie motýľov*, Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici XIV, Prírodné vedy, Bratislava 1968, 9—28; *Slovenské názvoslovie dvojkrídlouvcov*, c. d. 29—45. Obidva súbory vypracovala Komisia pre zoológické názvoslovie Slovenskej zoológickej a entomologickej spoločnosti pri SAV pod predsedníctvom prof. dr. Oskára Ferianca, DrSc.

nost, že ide o dva zoologické rady, rad motýľov a rad dvojkrídlorcov (do tohto radu patrí podrad komárov a podrad múch), dáva možnosť zisťovať zhody i rozdiely medzi týmito radmi a tak hlbšie preniknúť do pomenúvacích postupov používaných v súčasnej slovenskej zoologickej nomenklatúre.

Obidvom radom je spoločný pomerne malý počet domácich neodvodenejších slov: v názvosloví motýľov sú to napr. *lišaj, mora, moľa* (pričom i názov radu je tohto druhu: *motýle*), v názvosloví dvojkrídlorcov (to je už umelo tvorený názov) sú to zase názvy ako *komár, mucha, ovad*. V obidvoch radoch je i niekoľko cudzích, prevzatých a adaptovaných názvov: *adéla, apodia, falera; tipula, anofeles, koretra*.

V prevažnej väčšine sú však názvy motýľov i dvojkrídlorcov odvodené, resp. zložené, teda rozličným spôsobom motivované. Pritom je zaujímavé, že kým v názvoch motýľov prevažujú názvy mužského rodu (utvorené príponami *-ovec, -ík, -ek, -ček*), v názvoch dvojkrídlorcov prevažujú názvy ženského rodu (utvorené príponami *-árka/-iarka, -avka/-ivka*). Je to tendencia podporovaná zaiste umelými zásahmi, no treba povedať, že nepôsobí umelým dojmom. Pravda, je otázka, či sa takto podarí charakterizovať aj mnohé iné rady.

Veľmi zriedkavé sú odvodené slová, ktoré boli prevzaté za názvy zvierat ako hotové útvary: teda motivácia sa vyjadruje nie spojením slovo-tvorného základu a slovo tvornej prípony, ale odvodeným slovom, ktoré sa ako celok prenesene používa na označenie jednotlivca. Typickým príkladom je názov *mniška* pre motýľa *Lymantria*, resp. *Leucoma* a *Euprocitis*.

V prevažnej väčšine sú však názvy motýľov a dvojkrídlorcov (ak ide o názvy zreteľne motivované) utvorené výslovne ako pomenovania jednotlivcov v týchto zoologických radoch.

Motivačným znakom, z ktorého sa vychádza pri tvorení názvu, býva napr. istý typický znak živočicha (*štetnatec, chochlatka, okáň, chlpačka, okanka, pyskavka*), podobnosť s nejakým predmetom (*vreckovec, pierkovec, vretienôčka, ostrôžkár, ostrôžka, nosuška*). Často sa za motivačný znak vyberá miesto pobytu: *listovníček, trávovec, siatica, hájovník*; v rade dvojkrídlorcov sú v tomto ohľade príznačné názvy ako *bahniarka, hubárka, drevárka, mušiarica, hlúčkárka, brehárka, lajniarka*. Takisto sú pre rad dvojkrídlorcov typické názvy motivované činnosťou: *sliedička, bránička, strehúrka, vŕtavka, váhavka, farbavka, bzučka, bodavka*; v rade motýľov to je známy *obaľovač*, ďalej *vijačka, piadivka, priadka, priadkovec*. Veľmi často sa ako motivačný znak využíva farba alebo iný zrkovný vnem. Napr. *zelenáčik, sivkavec, hnedáčik, modráčik, žltáčik, čerňuška, žltuška, zelenuška; blyšteč, strakáč, mramorovka, pestrička*.

S ohľadom na potrebu veľkého počtu názvov sa v prírodovedných

disciplínach často využívajú aj menej bežné slovotvorné prostriedky a postupy. V názvoch motýľov a dvojkrídlorcov sa však využívajú pomerne zriedka.

Možno uviesť predovšetkým menej bežné slovotvorné prípony *-oň*, *-ún* v názvoch *jasoň*, *pestroň*, *strehúnka*, ale najmä niekoľko zložených slov alebo slov odvodených od zložených slov. Do prvej skupiny patria názvy ako *drevotoč*, *vidlochvost*, *prvomota*; *byľomor*, *plodomor*, *pupeňomor*, *knižožrút*, *syrožrút*, do druhej názvy ako *hrotokrídlovec*, *srpokrídlovec*, *bielopásovec*, *bieloškurnáč*. (Treba poznamenať, že názvy tohto typu sú iba v rade motýľov a že v porovnaní so starším obdobím, ale najmä s českým názvoslovím motýľov sú veľmi obmedzené.²)

Ďalej treba spomenúť využívanie zdrobňovacích prípon (*psota* — *psotka*, *pestrica* — *pestrička*, *mäsiarka* — *mäsiarocka*, *ovad* — *ovadík*) a predpony *pa-* (*tipula* — *patipula*, *komár* — *pakomár*). Niekedy vznikajú kombináciou týchto prostriedkov celé rady názvov, napr. *priadkovec* — *papriadkovec* — *priadkovček*, *tipula* — *patipula* — *tipulka*, *komár* — *pakomár* — *komárik* — *pakomárik*, *mucha* — *muška* — *mušica* — *pamušica* — *mušienka*.

Podobný pestrý stav je aj v motivácii a formálnej podobe prídavných mien, ktorými sa tvoria druhové mená v jednotlivých rodoch. Bežná je motivácia farbou alebo iným zrakovým vnemom (*zelený*, *ružový*, *čierny*, *striebrišty*, *černastý*, *žltkastý*, *zamatový*, *čokoládový*, *okrový*, *fialkový*); pomerne časté sú tu aj zložené prídavné mená: *tmavoškurnný*, *bielobodkový*, *modrohľavý*, *striebristopásavý*, *hnedoškurnný*, *červenonohý*. Zdá sa, že v názvoch motýľov je takýchto prídavných mien viac než v názvoch komárov a múch; súviselo by to s väčšou farebnosťou motýľov.

Veľmi častá je tzv. ekologická motivácia, podľa miesta, na ktorom sa živočích zdržuje, pričom týmto miestom býva v našich dvoch radoch najčastejšie rastlina. Preto sú tu prídavné mená ako *brezový*, *javorový*, *kapustový*, *cesnakový*, *orgovánový*, *osikový*, *vřbový*, *makový*. V názvoch dvojkrídlorcov sa však vyskytuje aj motivácia názvom zvierat, napr. *blši*, *hovädzi*, *ovči*, *jeleni*, *lastoviči*, *vtáči*, ale aj *siaticový*, *tipulový*, *bzdochový*, *priadkocový*, *mniškový* (kde sa na tvorenie druhových prívlastňovacích mien využíva prípona *-ový*).

Napokon treba poznamenať, že v názvoch dvojkrídlorcov je pomerne častá motivácia dejom, resp. činnosťou (to nebyva v názvoch motýľov): *dotieravý*, *útočný*, *piskľavý*, *menlivý*, *bzučivý*, *zhubný*, *cudzopasný*, *príživný*, *virivý*, *strečkovitý*.

² Porov. *Názvoslovie motýľov*, SON VI, 1958, 132—151; J. Horecký, *K charakteristike názvov motýľov*, ČSTČ 3, 1964, 193—198.

Vcelku možno povedať, že slovenské názvoslovie motýľov, komárov a múch je vypracované s dobrou znalosťou slovotvorných prostriedkov dnešnej spisovnej slovenčiny a s citlivým využitím týchto prostriedkov. Možno to ukázať najmä na názvoch motýľov, ktoré už boli spracované častejšie: proti staršiemu stavu sa v dnešnom názvosloví napr. opúšťa názov *cuciačnik* a mení sa na *lišaj*, názov *pernačka* sa upravuje na *pierkovec*, *tráviarík* na *trávovec*.

Nemožno však neupozorniť aj na niekoľko chýb. Namiesto *úzdokridle* má byť *uzkokridle*, namiesto *ovsený* (31) má byť *ovsený*. V názve *gulačka* (35) má byť mäkké *l*. *Včelica smrtihlavá* (37) má byť azda *smrtihlavová*, *strečok nosný* (43) má byť *nosový*, *kuklica priadivková* (44) má byť *piadivková*.

Okrem toho je tu značný počet tlačových chýb a nepríjemne pôsobí nejednotná grafická úprava. Proti zásadám nášho pravopisu je písanie názvov s veľkým začiatočným písmenom.

Niečo nám môže byť ukradnuté

ŠTEFAN PECIAR

Frazeológia, t. j. súbor takzvaných idiomatismov a iných frazeologických spojení, tvorí jednu z najcharakteristickejších zložiek výrazového bohatstva národného jazyka. Je svedectvom špecifickosti a samobytnosti príslušného jazyka. Stelesňuje životné skúsenosti mnohých pokolení, súvisiace s pracovnou činnosťou, so spoločenskými pomermi a s národnou kultúrou. Jazyk dobre ovláda iba ten, kto pozná jeho frazeológiu. Náležitým a vhodným používaním frazeológie získava reč neopakovateľný svojráz, nenapodobiteľnú sviežosť, obraznosť a výstižnosť.

Prekladanie frazeológie z jazyka do jazyka patrí medzi najtvrdšie oriešky prekladateľského umenia. Najcharakteristickejšie idiomatizmy sú nepreložiteľné. Možno ich preložiť do iného jazyka iba približne, alebo vyjadriť ich zmysel opisom. Aj medzi príbuznými a veľmi blízkymi jazykmi, ako sú napríklad slovenčina a čeština, existujú charakteristické rozdiely vo frazeológii. Nie je cieľom tohto krátkeho príspevku analyzovať tieto rozdiely. Bolo by však vďačnou úlohou, a to aj z hľadiska jazykovej kultúry, systematicky preskúmať a klasifikovať zhody a odlišnosti vo frazeológii slovenského a českého jazyka. Tu môžeme iba

niekoľkými príkladmi ilustrovať také typy frazeologických spojení, ktoré sú síce v oboch našich jazykoch založené na rovnakej alebo obdobnej motivácii, a predsa majú inú podobu v slovenčine a inú v češtine.

Napríklad slovenskému frazeologickému spojeniu *kúpiť mačku vo vreci* (= kúpiť neznámu vec, oklamať sa pri kúpe) zodpovedá české frazeologické spojenie *koupit zajíce v pytli*. Proti slovenskému *hovoríť, tárať dve na tri* (= popletene, zmätene, neusporiadane, nepremyslene) má čeština frazeologické spojenie *mluvit páté přes deváté* (pozri KS 1, 1967, 11). Ekvivalentom slovenského frazeologického spojenia *gazdovať od tisíca ku stu* (= zle, stále horšie) je české *hospodařit od desíti k pěti* alebo *od pěti k čtyřem*. Slovenskému ustálenému spojeniu *nevie kam z konopí* (= nevie si rady, nevie, čo si má počať) zodpovedá české *neví kudy kam*. Proti slovenskému obraznému prirovnaniu *mať niekoho rád ako koza nôž* (= neznášať, nenávidieť) uvádzajú české slovníky obrazné prirovnanie *miť někoho rád jako pes kočku* alebo *jako veš v kožichu* alebo *jako lišku v kurníku*. O veľkej, úplnej tme hovoríme v slovenčine obyčajne *tma ako v rohu*; v češtine sa povie *tma jako v pytli*. Tam, kde Čech *promokne na kůži*, Slováč môže *promoknúť do nitky*, i keď sa aj v slovenčine stretne so spojením *promoknúť (až) na kožu, do kože*. Slovensky sa povie *už má dušu na mieste* (= už je spokojný, uspokojil sa), Čech to isté vyjadri frazeologickým spojením *už má (jeho) duše pokoj*. Ak české obrazné prirovnanie *to je nebo a dudy* (= veľký rozdiel) niekto preloží do slovenčiny slovo za slovom *to je nebo a gajdy* (aj s takýmto prekladom sme sa stretli), svedčí to nielen o jeho slabom ovládaní českého i slovenského jazyka, ale aj o nedbanlivom a ľahostajnom vzťahu k slovenskému čitateľovi, ktorému je spojenie „nebo a gajdy“ cudzie a nezrozumiteľné. Slovenčina má za uvedené spojenie niekoľko priliehavých ekvivalentov: *to je nebo a zem, deň a noc, sto (tisíc) a jedna*. V 2. čísle tohto ročníka nášho časopisu (str. 58) sme upozornili na nezrozumiteľnosť a nevhodnosť spojenia „vziať za svoje“ za české frazeologické spojenie *vzít za své*. Po slovensky sa povie *vziať skazu*.

Podobných príkladov by sme mohli uviesť oveľa viac. Súčasne však treba konštatovať, že slovenská a česká frazeológia sú vo veľkej väčšine prípadov zhodné, pravda, ak neprihliadneme na hláskoslovné a tvaroslovné rozdiely medzi oboma jazykmi. Porov. napr.: sloven. *má dušu na jazyku*, čes. *má duši na jazyku* (= je blízko smrti, umiera); sloven. *nalíť niekomu čistého vína*, čes. *nalít někomu...* (= povedať čistú pravdu, prehovoriť otvorene, úprimne); sloven. *mať čistý štít*, čes. *miť...* (= ostať čestný, zachovať si česť, ničím sa nepreviniť); sloven. *(už) melie z posledného*, čes. *(už) mele z posledního* (= miňa posledné zásoby, peniaze a pod.; vydáva posledné sily; umiera); sloven. *nosiť niekoho*

na rukách, čes. *nosit někoho na ruku* (= s láskou sa starať o niekoho) a mn. i.

Pravda, nájdu sa aj také prípady, v ktorých isté frazeologické spojenie nemá ekvivalent v druhom jazyku. Napríklad za slovenské príslovie *Kto sa hanbí, má prázdne gamby* (= mesmelému sa málo ujde) čeština podľa našich vedomostí nemá presný ekvivalent v podobe príslovia.¹

I keď frazeologické spojenia patria medzi svojrázne a často veľmi starodávne výrazové prostriedky každého jazyka, môžu sa pri kontakte dvoch jazykov preberať z jedného jazyka do druhého. Preberanie frazeologizmov z jazyka do jazyka by si zaslúžilo osobitné podrobné štúdium. Podľa našich pozorovaní najschodnejšou cestou pri preberaní cudzích frazeologizmov sú slangy. Z nich sa frazeologické spojenia ľahko dostávajú aj do kultivovanej hovorovej reči. Povšimnime si aspoň jedno takéto frazeologické spojenie.

Ide o spojenie *to (niečo) mi môže byť ukradnuté, niekto mi môže byť ukradnutý* (= nestojím o to, o neho; niečo mi je ľahostajné, niekto mi je ľahostajný; nezáleží mi na tom, na ňom). S týmto frazeologickým spojením sa dnes často stretneme najmä v mládežníckom slangu. Nájde sa už aj v tlačených prejavoch niektorých súčasných autorov. V slovníkovej kartotéke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV sme našli tieto tri doklady:

Za pôvodcu aféry som teda charakteristicky vydávaný ja, a nie Bor — česť, ktorá mi mohla byť ukradnutá (A. Matuška, *Pre a proti*).

Všetky slzavé údolia jej môžu byť ukradnuté (V. Mináč, *Nikdy nie si sama*).

To je nejaká pamätníková múdrosť. Aké krásy? Môžu mi byť ukradnuté (V. Mináč, *tamže*).

A. Matuška využil toto slangové frazeologické spojenie v ostrej polemike. Obmena v gramatickom čase — *mohla* miesto *môže* — je podmienená kontextom. V. Mináč vložil tento spôsob vyjadrovania do úst vysokoškolskáčky Maríny, svojej literárnej postavy z mestského študentského prostredia. V prvom citáte prekvapuje záměno 3. osoby *jej* namiesto záměna 1. osoby *mi*. To je však len transpozícia 1. osoby v reprodukciu vnútorného monológu v reči literárnej postavy, čo je veľmi častý štylizáčny postup v modernej próze.

Uvedieme ešte aspoň jeden doklad z prekladu detektívnej črty Arthura Porgesa *Vrahova krv*, publikovaného v Smene na nedeľu z 28. februára 1966 (preložila oz):

¹ Autori najnovšieho *Slovensko-českého slovníka* toto príslovie nezaznamenali.

„Teraz mi môže byť celá úctyhodná ústava ukradnutá a najmä piaty doplnok“ — hromžil detektív Black.

V mládežníckom slangu sa toto frazeologické spojenie často používa aj v 2. osobe sg. ako replika v dialógu: *môžeš mi (ty mi môžeš) byť ukradnutý(-á)*. Je to výraz odmietnutia alebo nesúhlasu. Synonymné sú slangové frazeologické spojenia *vylez mi na hrb* (jemnejšie *na chrbát*) alebo *bozaj ma... / môžeš ma bozať*; tabuovým spôsobom: *môžeš ma — vieš čo! (vieš čo?)*. Štýlovo vyššie, bežne hovorové je spojenie *maj (majte) ma rád (rada, radi)*.

Náš materiál svedčí o tom, že frazeologické spojenie *niečo (niekto) mi môže byť ukradnuté(-ý)* je v slovenčine nové a patrí do oblasti slangových výrazových prostriedkov. U starších autorov sa nevyškytuje. Niektorí súčasní autori, ktorí vo svojich dielach využívajú aj slangové výrazové prostriedky, siahajú po uvedenom frazeologickom spojení s charakterizačným zámerom.

Slovník slovenského jazyka frazeologizmus *niečo mi môže byť ukradnuté* nezaznamenáva. V čase koncipovania hesla *ukradnúť* zrejme nebol v slovníkovej kartotéke na toto spojenie ani jeden doklad. Ide o nový výrazový prostriedok. Preto sa nám treba zamyslieť nad jeho zmyslom (ten sme vysvetlili vyššie), nad jeho pôvodom a nad jeho miestom a štýlovou hodnotou v súčasnej slovenčine.

Už vyššie sme o tomto frazeologickom spojení povedali, že je to slangový, teda nespisovný výrazový prostriedok, charakteristický pre silno emocionálnu reč. Ako taký má v spisovnom kontexte silné expresívne zafarbenie.

V gramatickej stavbe frazeologického spojení *niečo mi môže byť ukradnuté* je nápadný pasívny infinitív. Táto gramatická forma je v slovenčine zriedkavá aj v tých štýloch spisovného jazyka, kde sa používa pasívum. V ľudovej a v bežne hovorenej reči, z ktorej pochádza prevažná väčšina frazeologizmov, je opisný trpný rod v slovenčine takmer neznámy. A tak pasívna forma v uvedenom frazeologickom spojení naznačuje jeho cudzí pôvod. Stavba vety *Niečo mi môže byť ukradnuté* veľmi pripomína stavbu nemeckej vety *Etwas (Jemand) kann mir gestohlen werden*. A väčšie nemecké slovníky skutočne uvádzajú toto frazeologické spojenie (pri hesle *stehlen* = kradnúť).²

Zaujímavý je spôsob, akým toto frazeologické spojenie uvádza prekladový *Průruční slovník německo-český* (hlavní redakce Josef Janko;

² Pozri napr. Heinz Küpper, *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache* 1. vyd., Hamburg 1965 (heslo *stehlen*). S rozličnými drobnými obmenami zaznamenávajú toto frazeologické spojenie aj iné nemecké slovníky. Všetky ho zaraďujú do bežne hovorenej reči (nem. *Umgangssprache*).

III. díl, N-S, Praha 1944, str. 770, heslo *stehlen*): *ein solcher Freund kann mir gestohlen werden, g. bleiben* = o takového priateľa nestojím, na takovom priateľi mi nezáleží, takového priateľa vôbec nepotrebujem, bez takového priateľa sa také obejdu. Neuvádza sa tu český ekvivalent, ale iba opis, resp. výklad nemeckého frazeologizmu. Autori citovaného slovníka, ktorý vychádzal za nemeckej okupácie, asi nepokladali za vhodný český ekvivalent kalk z nemčiny *takový priateľ mi môže byť ukraden*. Ale už *Príruční slovník jazyka českého* v VI. diele z r. 1951–1953 v hesle *ukrásti, ukradnouti* zaznamenáva frazeologizmus *může mně být ukradeno* s označením *slang* a s výkladom „něco je mi lhostejné, nemá pro mne cenu, na něčem mi nezáleží“ a uvádza aj tri doklady z literatúry. Najnovší akademický *Slovník spisovného jazyka českého III* z r. 1966 uvádza znenie *ten (to) mi může být ukraden (ukradeno)* s výkladom „nezáleží mi na něm (na tom), je mi lhostejný (je mi to lhostejné)“ so značkou *ob.* (= „obecná čeština“, t. j. nespisovné jazykové útvary z nižšej hovorovej vrstvy).

Pôvod uvedeného frazeologizmu sa zdá byť objasnený. Z nemčiny prešiel do českého slangu a odtiaľ do slovenského mládežníckeho slangu.

Pravda, slovenčina má aj originálnejšie frazeologické spojenia s rovnakým významom. Niektoré sme už spomenuli. Najoriginálnejší je vulgárny zvrät *bozaj(te) ma... môžeš (môže, môžete, môžu) má bozať... nech ma bozia (bozajú)...* Oveľa miernejší je zvrät *maj ma rád (rada), majte ma radi, môže (môžu) ma mať rád/rada (radi), nech ma má (majú) rád/rada (radi)*. Rozsahom používania sa tieto zvraty celkom nekryjú so slangovým zvratom *může (můžeš, môžu) mi byť ukradnutý (-á, -í, -é)*, lebo ich možno použiť iba vtedy, keď sa obraciame na osoby, kým spojenie s *byť ukradnutý (-á, -é)* sa môže vzťahovať nielen na osobu, ale aj na vec, resp. najmä na vec. O veciach i osobách možno v rovnakom význame použiť zvrät *niečo (niekto) je niekomu fuk*.³ Bežné sú v tomto význame aj frazeologické spojenia s *jedno*: *je (bolo, bude) mi (ti, mu) to jedno; mne je už všetko jedno* a pod.

Napokon sa nám treba zmieniť o možnostiach obmeny uvedených frazeologických spojení. Ako sme videli, niektoré sa používajú vo vzťahu na osoby i na veci, iné len vo vzťahu na osoby. Tie zvraty, s ktorými sa priamo obraciame na osoby, majú často formu 2. os. sg. alebo pl. rozkazovacieho spôsobu. Na neprítomné osoby sa možno obrátiť iba nepriamo. Vtedy použijeme opisný tvar: časticu *nech* s tvarom 3. os. sg. alebo pl. Imperatív i opis s časticou *nech* možno nahradiť konštrukciou príslušného tvaru modálneho slovesa *môcť* — *môže* s infinitívom.

³ V hovorovej češtine sa tiež povie *to je (mi) fuk*, ale popritom aj *to je (mi) buřt*.

Všetky uvedené zvraty a konštrukcie vyjadrujú významový odtienok nežiadajúceho, ľahostajnosti alebo odmietnutia. Tento odtienok sa viaže na kladnú formu príslušných slovesných konštrukcií. Preto neexistuje záporná podoba zvratov *maj ma rád (rada), bozaj ma...*, *vylez mi na chrbát, môžeš mi byť ukradnutý(-á)* a pod. Napríklad v spojení *niečo mi nemôže byť ukradnuté* by modálne sloveso *nemôže* malo celkom iný významový odtienok ako *môže* vo frazeologickom spojení *niečo (niekto) mi môže byť ukradnuté(-ý)* a spojenie by vôbec stratilo charakter frazeologizmu.⁴

V zápornej forme možno použiť iba zvrat *niečo (niekto) je (nie je) niekomu fuk*, pričom tento zvrat nadobúda opačný zmysel. Záporná forma popri kladnej je tu možná preto, lebo významové ťažisko je na citoslovci *fuk* v predikatívnom postavení, takže sponové sloveso sa môže voľne obmieňať mielen podľa gramatickej osoby, ale aj podľa času a spôsobu a môže mať kladnú i zápornú formu. Obdobná situácia je v spojeniach s *jedno*: *mne to nie je (nebolo, nebude) jedno; nebolo mu všetko jedno* a pod.

Záverom opakujeme: Frazeologické spojenie *niečo (niekto) mi môže byť ukradnuté(-ý)* s významom „je mi to ľahostajné, nestojím o to (o neho)“ je novší výrazový prostriedok cudzieho pôvodu a slangovej povahy. V spisovnom kontexte ho možno využiť ako charakterizačný jazykový prostriedok, ale neslobodno ho zneužívať. V tom istom alebo veľmi blízkom významovom odtienku sa v slovenčine používa spojenie *niečo (niekto) je niekomu fuk* a vo vzťahu na osoby zvraty *maj (majte) ma rád (rada, radi)* (pri priamom kontakte), *nech ma má rád (rada)* (o neprítomnej osobe). Synonymný je aj slangový výraz *vylez mi na chrbát (na hrb)* a vulgárny nespisovný výraz *bozaj(-te) ma...*, *nech ma bozia...*, *môžeš ma bozať...* Trochu ináč sú štylizované, ale rovnaký význam majú aj frazeologické spojenia s *jedno*: *mne je to jedno, bolo mi všetko jedno* a pod.

⁴ Bolo asi veľmi málo takých čitateľov, ktorým sa podarilo rozlúštiť zmysel tejto úvahy: Sú štáty, ktorých celý rozpočet pokrýva cudzinecký ruch, a i keď nepatríme práve medzi tieto štáty, korunky a devízy z turistického ruchu nemôžu ani nám byť „ukradnuté“. (I. Šteliar, *Kúpeľníctvo neorané*, Smena z 15. februára 1969.) I keď autor úvodzovkami naznačuje, že výraz „ukradnuté“ použil v prenesenom význame, nepomohol tým svojmu textu, lebo slangové frazeologické spojenie *niečo mi (nám) môže byť ukradnuté* dal do zápornej formy, v ktorej sa stáva nezrozumiteľným. Oveľa zrozumiteľnejšia by bola napríklad takáto štylizácia: *Sú štáty, ktorých celý rozpočet kryje príjem z cudzineckého ruchu. I keď my nepatríme práve medzi takéto štáty, nemôžu ani nám byť ľahostajné korunky a devízy z turistického ruchu* alebo pri zachovaní autorovho slovosledu: *korunky a devízy z turistického ruchu nemôžu ani nám byť ľahostajné* (alebo expresívne: *nemôžu ani nám byť fuk*) alebo ináč: *nemôžeme si ani my dovoliť zahodiť korunky...*

Z rukopisnej pozostalosti Jána Damborského¹

STEFAN KRIŠTOF

Staršia slovenská generácia pozná Jána Damborského ako autora Slovenskej mluvnice, ktorej prvé vydanie vyšlo tlačou Štefana Huszára v Nitre r. 1919. Autor ju napísal pre „školy a samoukov“ a jej neskoršie vydania boli určené pre „gymnaziá a učiteľské ústavy“. Mnohí rovesníci i súčasní jazykovedci, ale aj vyučujúci zaraďovali J. Damborského do skupiny tých jazykovedcov, ktorí v duchu vládnej ideológie snažili sa o zblížovanie slovenčiny a češtiny. Jeho život, školské vzdelávanie, jeho pôsobenie na rozličných farách, ako katechétu na gymnáziách, ako archívára Župného archívu v Nitre a potom ako gymnaziálneho profesora na štátnom gymnáziu, ale najmä ako člena komisie pre zostavenie prvých Pravidiel slovenského pravopisu i jeho pozostalosť (rukopisy tlačou nevydaných spisov, drobné jazykovedné poznámky, príprava materiálu pre slovenský frazeologický slovník atď.) však ukazujú, že prácu J. Damborského musíme skúmať v širších súvislostiach. Mnohí kritici jeho práce nebrali do úvahy spoločensko-hospodársky vývin doby, v ktorej žil. A to bola chyba. J. Damborský i napriek myšlienkam, ktoré uplatňoval vo svojej mluvnici (a písal ju podľa požiadaviek bývalého Ministerstva školstva), si zaslúži našu úctu a vďaku. Zaslúži si ju najmä preto, lebo svojou prácou položil nejednu tehlu na stavbu budovy spisovnej slovenčiny.

Na vedeckej konferencii o vývine spisovnej slovenčiny v Smoleniciach (10.—12. decembra 1968) som v krátkom príspevku ukázal istú stránku práce J. Damborského. V tomto príspevku upozorňujem na niektoré nedokončené rukopisné práce J. Damborského, ktoré ukazujú, že Damborský, hoci nebol filológ (aspoň v prvých rokoch po prvej svetovej vojne), bol všestranne vzdelaný a rozhladený roduverný Slovák a mal záujem na pestovaní spisovnej slovenčiny. Kto pozná stav po skončení

---

¹ Pozostalosť Jána Damborského je doteraz roztratená po archívoch a u jednotlivcov, známych a príbuzných. Z archívov sú to Archív Spolku sv. Vojtecha v Trnave, ktorý obsahuje prevažnú časť jeho rukopisnej pozostalosti (odkázal mu ho sám Damborský), Archív MS v Turči, Martine a Biskupská knižnica v Nitre. Menšie zlomky jeho rukopisnej pozostalosti sa nachádzajú aj v Ostrihome a predpokladáme, že nájdem niečo i v Budapešti, kde pôsobil cez prvú svetovú vojnu, a vo Viedni, kde študoval jeden rok. Obrázkový materiál sa z väčšej časti nachádza v Kopčanoch u jeho synovca Imricha Damborského (rodisko J. D.). I. Damborský napísal rodinnú kroniku Damborských, ktorej odpis poslal americkým Slovákom. (Neudal komu. Údajne Slovákom z Kopčan.)

prvej svetovej vojny, vie, že slovenčina sa najmä v mestách a medzi „vyššími kruhmi“ používala veľmi skromne. Damborský si tento stav uvedomoval a hneď po ilegálnom príchode z Budapešti usporadúva v Nitre jazykové kurzy pre úradníctvo a píše prvé vydanie svojej mluvnice. Uvedomoval si tiež, že svoju učebnicu musí zdokonaľovať, a preto študuje slovenské nárečia — ľudovú slovenčinu. Zostavuje si osobitný dotazník, ktorý rozposiela významným slovenským spisovateľom a učiteľom, zbiera materiál z rozličných kútov Slovenska a vypytuje sa na správne slovenské slová a ich tvary.

Istú informáciu o osobnosti J. Damborského a o jeho pokrokovom zmýšľaní nám dáva aj jeho žiadosť o ustanovenie za profesora na gymnáziu v Nitre. V žiadosti výslovne píše, že najradšej by „vyučoval laickým predmetom“ a na prvom mieste uvádza slovenčinu.

V pozostalosti J. Damborského, ako sme už spomínali, nachádzame rozličné zlomky pripravovaných prác. V Drobných jazykovedných poznámkach, ktoré obsahujú koncepty článkov, štúdií, súpisy osobných mien, miestnych názvov a pod., sa pod číslom L II, F 7, 78 nachádza aj „Rukopis slovenského frazeologického slovníka (Fragment).²

Fragment obsahuje 275 lístkov — písmeno „A“ (A je priradovacia spojka, ktorá...) až po písmeno „I“ (I — Imanie: pohnuteľné (= movité), nepohnuteľné (= nemovité)...).

Na ilustráciu jeho pracovného postupu uvedieme niekoľko hesiel. Čitateľ si bude môcť vytvoriť obraz o pripravovanom slovníku.

A

je priradovacia spojka, ktorá spojuje priradené vetné členy, vety, alebo priradené vety. Niekedy *a = ale: Čakal som, že prídete, a neprišli ste = ale neprišli ste.*

Má-li* spojka a význam zlučovací, nebyva pred ňou čiarka; má-li však význam dôrazu alebo protivy, dávame pred ňu čiarku: *Mal som podivný sen, a to strašný.*

ale

spojka odporovacia, má byť vo vete spravidla na prvom mieste: *Nešťastie nechodí po horách, ale po ľuďoch. Janko je síce chudobný, ale veľmi poctivý. Ale keď som sa odtiaľ vracal, zabľúdil som.*

² Archív v Trnave má pozostalosť J. Damborského skatalogizovanú pod Lad. II, Fasc. 1—24. Pokladáme si za povinnosť poďakovať p. prelátovi Msgr. J. Pöstényimu, ktorý nám potrebné pramene ochotne požičal.

* V ukážke je niekoľko výrazov, ktoré sa v súčasnosti nepokladajú za spisovné, napr. *má-li, všimnúť si niečoho, ačkoľvek, užitoč, zprávy, odpoveď* (2. pád jedn. čísla) a iné. (Pozn. redakcie.)

Na druhom mieste býva však: *On však si jej nevšimal. Písal som mu, on však mi dosiaľ neodpovedal.*

báť sa

1. niekoho, niečoho (s gen.): *Kto sa Boha nebojí, ten sa ľudí nestydí.* Niet sa čoho báť.
2. s neurčitkom: *Neboj sa pravdu do očí povedať.*
3. so spojkou že alebo aby ne-: *Bojím sa, že pri skúške prepadnem, alebo: Bojím sa, aby som pri skúške neprepadol. Báł sa, že by sa mu smiali.*
4. o koho, o čo (oč) s akuz.: *Rodičia sa boja o svoje dieťa (aby sa mu miečo zlého nestalo). Bojí sa o svoje peniaze (aby o ne neprišiel).*

bez

Pôsobením maďarčiny utvorilo sa mnoho prídavných mien a prísloviek s predložkou (predponou) *bez-*, ačkoľvek miesto nich správnejšie je užívať:

1. záporné slovko *ne-*: *nekonečný* (m. bezkonečný), *nepochybne* (m. bezpochybne), *nevinný* (m. bezvinný). Ale vždy nemožno za predložku *bez-*, ktorá má význam vylučovací, dávať slovko *ne-*, jako: *bezmocný* a *nemocný*, *bezdedičný* a *nededičný* atď.;
2. iných výrazov, napr.: *zdarma* (m. bezplatne), *holý* (m. bezfúzy) atď. Mnohé však zloženiny s predložkou *bez-* sú zaužívané vedľa iných výrazov, napr.: *bezpečný*, *bezbožný*, *bezpochybne* (tiež aj: *bezpochyby*) atď.

bezdôvodný, -e

lepšie je: *nedôvodný*, *bez dôvodu*: *Žiadosť bola bez dôvodu (nie: bezdôvodne) vrátená.*

bezmenný

= bez mena

bezosný

= bez sna: *bezosná noc*; ale *bezsený* = bez sena.

bezodkladný

lepšie *neodkladný*: *bezodkladné, neodkladné odoslanie odpovedi, zprávy...*

darmo, zdarma, nadarmo, zadarmo

1. = darom: *To som dostal zdarma.*
2. = bez platu, bez odmeny. *Zdarma som vyučoval slovenčine.*
3. = marne, bez užitku: *Darmo ani kúra nehrabe. Nadarmo sa namáhaš. Darmo plačeš. Tento strom darmo tu stojí.*

Na ilustráciu, ako sa Damborský obával zvýšeného vplyvu češtiny a šírenia niektorých českých slov, uvádzam heslo *delat*.

delat

= robiť, činiť. V slovenčine miesto *delat* užíva sa radšej *robiť*:

1. niečo: *Robí (delá) drahotu. Vinohrady robia (činia) najlepšiu časťku jeho majetku.*

2. s akuz. a inštr.: *Učinili (urobili, udelali) ho kráľom. Robí (delá) sa starým.*

3. niekomu niečo: *Čo som ti urobil (udelal, učinil)?*

4. niečo z niečoho: *Z dreva sa robí (delá) náradie. Nič si z toho nerob (nedelaj)!*

5. iné výrazy: *Urob (udelaj) mi to k vôli! Robí (delá) všetko po svojom. Robí (delá) to len na oko.*

Sloveso *delat* (robiť) často sa užíva chybne alebo zbytočne, na pr.:
Miesto: *Delat (robiť) návštevy* spr. je *navštevovať*. M.: *Udelaj (urob) prisnu tvár* spr. je: *prisne sa tváril, prisne hľadel, zamračil* sa. M.: *Delal (robil) kyslú tvár* spr. je: *Nevrle sa tváril, hľadel...*
M.: *Delal (robil) požiadavky* spr. je: *žiadať, požadovať, vymáhať*
M.: *Delat (robiť) kroky* spr. je: *prospievať*. M.: *To nič nedelá (nerobí)* spr. je: *To nič nenie; to nevádi. Koľko to delá (robi) dohromady?* spr. je: *Koľko je toho všetkého? Koľko je to úhromom?*
M.: *Delat (robiť) dojem* spr. je: *pôsobiť, dojímať, lúbiť* sa. M.: *Udelal uzáverku* spr. je: *Uzavreť účet, knihy...*

Ako zisťujeme, J. Damborský sa usiloval o správnu slovenčinu, ale zdá sa, že najmä v prvých rokoch svojich filologických záujmov nemal ešte dostatok odborných vedomostí. Aj štúdium vo Viedni a potom v Ostrihome a neskoršie úradná snaha o zblížovanie slovenčiny a češtiny v duchu československej ideológie zanechali stopy v jeho práci. Napriek nedostatkom a omylom, ktoré v jeho práci nachádzame, možno pozorovať v jeho rukopisnej pozostalosti, že sa usiloval o šírenie slovenčiny medzi ľuďom, vychádzajúc pritom zo skúseností v spoločnosti (porovnávanie s maďarčinou a očistovacie snahy od českých slov). Na tieto snahy J. Damborského ukazuje aj heslo „*delat — robiť, činiť*“.

Za osobitne dôležitý zlomok rukopisu v Drobných jazykovedných poznámkach považujeme mnoho českých slov, ktoré porovnáva so slovenskými, ale aj poznámky a prehľad gramatiky srbčiny. Ďalej tu nachádzame mnoho hesiel, v ktorých sú preklady latinských, maďarských a už spomínaných českých slov. Pri listovaní v jeho pozostalosti zisťujeme zároveň, že sa zaujímal aj o gramatický systém srbčiny, takže nemožno jednoznačne tvrdiť, že sa pri písaní svojej mluvnice opieral len o gramatiky Gebauera a Ertla. Ukazuje sa, že Damborský postupne nadobúdal širší slavistický rozhľad a že jeho záujem sa popri češtine rozšíril aj na ostatné slovanské jazyky. Definitívne uzávery a zhodnotenie jeho života a diela budeme môcť urobiť po preštudovaní celej pozostalosti, ktorá je roztratená po rozličných slovenských archívoch a jej časť, ako sme zistili, nachádza sa aj u jednotlivcov.³

³ Zhodnotenie celej práce, pozostalosti a významu J. Damborského chceme podať v osobitnej štúdii.

Z vývinu slovenskej mykologickej terminológie

MARIE MAJTÁNOVÁ

1. Slovenská mykologická terminológia nie je doteraz vypracovaná. Pomerne ustálené sú názvy najznámejších húb, ktoré obsahuje aj do slovenčiny preložený všeobecne známy Pilátov Atlas húb,¹ a názvy tzv. kódexových húb, t. j. húb, ktoré vykupuje a spracúva potravinársky priemysel a ktoré sa môžu verejne predávať.² Slovenské názvy ďalších rodov a druhov (aj keď sa niektoré uvádzajú vo vysokoškolských skriptách³) nie sú doteraz vypracované. Súvisí to iste aj s tým, že štúdium vyšších húb nie je na slovenských prírodovedeckých pracoviskách v súčasnosti v popredí vedeckého záujmu. I tak je však nevyhnutné uviesť do praxe a ustáliť slovenskú mykologickú terminológiu asi tak, ako sa v päťdesiatych rokoch vypracovala slovenská botanická nomenklatúra.⁴

2. Praktické hubárstvo má u nás a u Slovanov vôbec korene v dávnej minulosti. Výsledkom záujmu našich predkov o huby, výsledkom toho, že sa huby vo veľkej miere používali (a to nielen ako potrava), je veľké množstvo ľudových názvov, ktorými sa známe jedlé, ale aj nejedlé a jedovaté druhy húb na Slovensku nazývajú. Je pozoruhodné, že zvlášť huby nápadné (hoci sú pre človeka i menej významné) majú ľudových názvov najviac, v každom kraji ich nazývajú inak. Naopak huby všeobecne oddávna upotrebované alebo z iných praktických dôvodov všeobecne známe majú názvy jednotnejšie, lebo ich význam a dôležitosť ich poznania zaistovali jednotné názvy, resp. boli istým predpokladom spoločných názvov pre väčšie oblasti.⁵

Ľudové názvy zachoval po stáročia ľudský um, z generácie na generáciu ich prenášal sám život, praktická potreba poznať huby a rozli-

¹ A. Pilát — O. Ušák, *Vreckový atlas húb* (preložil A. Novacký), Bratislava 1965. V ostatnom čase vyšli ešte príručky M. Zvara — M. Zvarová, *Zbierame huby*, Bratislava 1966 a A. Dermek, *Naše huby*, Bratislava 1967.

² J. M. Novacký, *Názvy tržných jedlých húb*, Slovenské odborné názvoslovie II, 1954, 292—300; T. Ilčík — J. Magál, *Trhové druhy húb*, Výživa a zdravie ľudu X, 1964, 11—14; J. Magál, *Nové normy pre čerstvé a sušené huby*, Výživa a zdravie ľudu IX, 1964, 255—256.

³ M. Červenka, *Základy systému výtrusných rastlín* (skriptá), Bratislava 1965.

⁴ Porov. *Slovenská botanická nomenklatúra*, Bratislava 1954.

⁵ Porov. V. Vážný, *O jménech motýlů v slovenských nářečích*, Bratislava 1955, 18.

šovať jedlé a jedovaté (niektoré však len domnele jedovaté) huby. Nárečová rozdrobenosť a živý aktívny vzťah k hubám podmienili to, že sa aj na pomerne malom území Slovenska utvorilo veľké množstvo ľudových názvov húb, ktoré sú rozmanito motivované a vyskytujú sa v mnohých hláskových a slovotvorných variantoch. Niektorá huba sa pritom pomenúva desiatkami názvov a ich variantov, a naopak, niektorým názvom sa pomenúva v jednom kraji jedna huba, v inom kraji iná. Množstvo ľudových názvov vyskytujúcich sa v jednotlivých obciach závisí vždy od množstva druhov húb, ktoré ľudia v mieste poznajú, ale aj od toho, aké huby na okolí rastú.

3. Je len prirodzené, že v starších odborných i populárnych spisoch, ktoré vznikli na Slovensku, používali sa najrozličnejšie názvy húb, a to podľa nárečového povedomia autora, prekladateľa alebo podľa jazyka predlôh.

V najstarších rukopisoch liečiteľského charakteru sú názvy húb veľmi zriedkavé. Ako liečivo sa používali trúdnikovité a hľuzovkovité huby, najčastejšie *Mensularia officinalis* (Vill.) P. Lop., ktorá sa nazývala *agarika*⁶, *drjenowa* *neb smrekowa bjla huba*⁷ ap. Latinský názov drogy, známej od staroveku, je *Agaricum*. Názov *drjenowa huba* je poslovenčený z češtiny — *dřín* je starší český názov (dnes *modřín*) smrekovca opadavého *Larix decidua*, ktorý sa na Slovensku nazýva aj *červený smrek*, na Záhorí *panský smrek*, na Orave aj *smrek*. Aj v najstaršom slovenskom liekopise od J. Torkoša⁸ sú názvy húb, ktoré sa používali ako drogy vo vtedajšej medicíne. Sú to *dřjnowá bjlá hauba* *Agaricus*, *bezowá hauba* *Auricularia Judae* seu *Fung(us) sambuci*, *hřjtb gelenj* *Boletus cervinus*, *diwoka prachnata hauba* *Bovista* seu *Fungus ovatus*.

Názvy *hrizik*, *hriř*, *jelene huby*, *bukowe huby*, *pečarka*, *smrček* sa uvádzajú v hospodárskom spise J. Lyczzeiho.⁹

V botanickej monografii J. S. Lumnitzera *Flora Posoniensis*¹⁰ sa spomína aj 123 druhov húb. Vo viacerých prípadoch sú tam popri latinských aj nemecké a maďarské názvy, slovenských názvov je len 10. Sú to *kozák* *Boletus crassipes*, *hriřa* *Boletus bovinus*, *smrħj* *Phallus esculentus*, *herrhubkj* *Agaricus chantarellus*, *kuratka*, *kozi-brada* *Clavaria coralloides*, *rizik* *Agaricus deliciosus*, *mliets* *Agaricus piperatus*.

⁶ *Lekársky receptár nemecký a slovenský* (slovenský text na s. 19—24), originál rukopisu v ŠVK Prešov, sg. A 19339/45409. Skratka RP.

⁷ J. G. Heill, *Trifolium sanitatis medicum aneb O zdravj zprawa le-karska*, rukopis z roku 1760 je v LAMS ev. č. 1774. Skratka Heill.

⁸ J. Torkos, *Taxa pharmaceutica Posoniensis*, Posonii 1745. Skratka Tor.

⁹ J. Lyczzei, *Iter Oeconomicum*, Tyrnaviae 1707. Skratka Lyc.

¹⁰ S. Lumnitzer, *Flora posoniensis*, Lipsiae 1791. Skratka Lum.

bstrien Boletus hepaticus, *sluta holubička* Agaricus variegatus. Niektoré z nich ukazujú na západoslovenské prostredie (*smrha*, *koží brada*), iné majú výrazné znaky stredoslovenské (*mlieč*, *pstrieň*). Lumnitzer pochádzal z Banskej Štiavnice a popri názvoch z bratislavského okolia (bol profesorom na bratislavskom lýceu) použil aj názvy, ktoré iste poznal zo svojho detstva.¹¹

V monografii o gemerskej stolici od L. Bartolomeidesa,¹² ktorá je napísaná po latinsky, sa popri latinských, nemeckých a maďarských názvoch húb uvádzajú aj slovenské ľudové názvy, z ktorých predovšetkým názvy *penzurak*, *hrjb* Boletus esculentus a *szijwanka* Agaricus violaceus sú typické práve pre gemerské nárečia. Ostatné slovenské názvy: *muchotravka* Agaricus muscarius, *majowka*, *tanecsnjcz* Agaricus campestris (?), *hliwy* Agaricus quercinus, faginus, betulinus, *rize* Agaricus delitiosus, *kurátka* Agaricus cantharellus, *mlecs* Agaricus lactifluus, *horka huba* Agaricus piperatus, *zemszke waczce*, *fukawicze* Lycoperdon bovista, *jelenj huba* Lycoperdon cervinum, *szmrž* Phallus esculentus, *szmradlawka huba* Phallus impudicus.

Aj v česko-latinsko-nemeckom slovníku J. Palkoviča¹³ je niekoľko názvov húb, o ktorých s istotou možno povedať, že sú slovenské. Pri niektorých sa to výslovne uvádza. Ďalším znakom ľudových slovenských názvov je nedostatok príslušných latinských a nemeckých ekvivalentov. Sú to najmä *holaubek* eine Art Schwämme (na Záhorí *holúbky* Russula), *králowky* gewisse Schwämme fungri rubri, *mágowka*, bjlá woňawá hubka u plotů rostaucý; w Liptowě se dáwá do polěwky, neywjz pro wůni ein gewisser Schwamm, *máselnj* eine Art Schwämme (na Záhorí *máselník* Suillus luteus), *pečárka*, *pečjrka* hauba Champignon agaricus campestris, agaricus simetarius, *ryžyk* Lypt. čerwenožlutá hubka uwařená s octem gako salát se gjdá, *ryzec* (auch *podburky*) (na Záhorí *podbúrka* Lactarius deliciosus), *smrha*, *smrčky*, *smrže* Phallus esculentus (na záp. Slovensku *smrha*, na strednom Slovensku *smrček* Morchella esculenta), *strapačky* gewisse Schwämme (na strednom Slovensku Clavaria), *muchotráwka* mochowúrka ap.

Názvy húb, ktoré zachytil vo svojom Slovári A. Bernolák,¹⁴ by bolo treba rozobrať osobitne. Spomenúť z nich môžeme aspoň niektoré:

¹¹ M. Majtánová, *Slovenské názvy húb v díle Š. Lumnitzer: Flora posoniensis z roku 1791*, Mykologický sborník XLII, 1965, 118–119.

¹² L. Bartholomaeides, *Incliti superioris Ungariae comitatus Gömöriensis Notitia historica-geographico-statistica*, Leutschoviae 1805–1808, 328. Skratka Bartol.

¹³ G. Palkowitsch, *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch I–II*, Prag 1820, Pressburg 1821. Skratka Palk.

¹⁴ A. Bernolák, *Slovár Slovenskí Česko-Latinsko-Ñemecko-Uherskí I–VI*, Budae 1823–1825. Skratka Bern.

smreková (čerweno smrekowá) *huba* boh. dřinowá *húba* Boletus larius, *pánská huba* Agaricus cantharellus, *holubek* Fungus columbinus, *ridza*, *ridzík* Agaricus deliciosus, *komprd* *huba* na wrchu bílá a od spodku zelená species maiorum fungorum, *mleč* species fungi, Agaricus piperatus, *mušárka*, *mušár*, *muchomorka*, boh. muchomúrka Agaricus muscarius, *smrček*, *smrh* boh. smrže Phallus esculentus ap.

4. V druhej polovici minulého storočia sa pokúsil vypracovať slovenskú terminológiu nižších rastlín a teda aj húb nestor slovenskej botaniky a autor Kveteny Slovenska Gustáv Reuss.¹⁵

Koncom storočia potom sa pokúsil ustáliť slovenskú botanickú nomenklatúru niekdajší profesor slovenského gymnázia v Revúcej, vtedy už učiteľ v Liptovskom Mikuláši Mieroslav Lad. Kovalevský, rodák z Hontu,¹⁶ keď pod názvom *Verejná prosba* postupne uverejňoval návrhy slovenských odborných názvov a paralelne s nimi latinské, nemecké a maďarské názvy vyše 500 botanických druhov, z toho názvy 31 známejších druhov vyšších húb, ktoré by mal poznať každý praktický hubár.¹⁷ Výber druhov urobil Kovalevský podľa nemeckej príručky Naturgeschichte des Pflanzenreiches mit 601 Abbildungen auf 53 Tafeln,¹⁸ a hoci táto obrázková príručka vyšla ešte v 60. rokoch i s českým textom, návrhy slovenských termínov neprevzal mechanicky z češtiny. Návrh slovenských odborných názvov húb vychádzal predovšetkým zo slovenských ľudových názvov, napr. *dubák*, *tvrdoš*, *mäčkoš*, *plávka*, *pečiarika*, *muchotrávka*, *kladná huba*, *kozia brada*, *pastorec fučka*, ale aj z južnoslovenských názvov, napr. *kňazica*, *mušnica*, *prstica*, *žerdana*, *žeha*, *dedec*, *hrčák*, i z českých názvov, napr. *cigánka*, *uhelka*, *zemianka*, *vrhavka*, *kyjanka*, *stroček*, pričom použil len také inoslovenské názvy, ktoré nenarúšali slovenský ráz termínov, alebo ich hláskovo prispôbil. Zdá sa, že niektoré názvy utvoril sám, napr. *muchorník*.

Kovalevského návrh nemal mať charakter normy. V úvode ku každej sérii názvov obracal sa na slovenskú učiteľskú verejnosť a najmä na známych slovenských botanikov, aby návrh opravili a doplnili slovenskejšími vedeckými i ľudovými názvami, a tak aby pomohli učiteľom botaniky vyučovať svoj predmet po slovensky. Očakávaný ohlas však návrh nevyvolal.

¹⁵ G. Reuss, *Názvosloví zrostlin tajnosnubných, s připojením opisem mnohých sem náležejících*. Rukopis je nezvestný. Cit. podľa L. V. Rizner, *Bibliografia slovenského písomníctva IV*, Martin 1932.

¹⁶ Mieroslav Lad. Kovalevský, čas. *Dom a škola V*, 1889, 194—197.

¹⁷ M. L. Kovalevský, *Verejná prosba*, c. d. VII, 1391, 89—90. Skratka Kov.

¹⁸ Porov. J. Zigmundík, *Názvy rastlín*, Dom a škola VII, 1891, 214—215.

Vtedajší význační slovenskí botanici Andrej Kmet, Jozef Ludovit Holuby a Andrej Trúchly-Sytniansky sa mykológii špeciálne nevenovali. Najviac ešte nestor slovenského muzejníctva Andrej Kmet, ktorý venoval slovenskému národnému múzeu svoj herbár húb obsahujúci 450 položiek, z ktorých väčšinu tvoria trúdnikovité huby.¹⁹ Všetky položky sú opatrené latinským názvom a údajmi o substráte a lokalite. Len veľmi málo druhov má aj slovenský alebo český názov, napr. *du-bák*, *sriem*, *hliva*, *václavka*, *jelenia smradľavá huba*, *prchavica*, *chrapáč*, *plesniak*, *hlas* alebo paralelné české i slovenské názvy, napr. *plávka* — *čirúvka*, *stroček* — *kuriatko*, v jednotlivých prípadoch i české názvy ako *olšovka*, *útkovka*, ba niekedy si pomohol aj opisom, napr. *huba*, *ktorou grznári kožu barvia na žltu* alebo *krásna huba*, *ako lakovaná* ap. Okrem toho v prvom zväzku *Hospodára*²⁰ zaznačil ľudové názvy májovky *tančoky*, *májovky*, *zvončoky*.

Jozef Ludovit Holuby použil slovenské názvy húb vo svojich prácach botanického i etnografického charakteru²¹ i vo svojich informáciách cudzím prírodovedcom (ktoré tí potom vo svojich prácach použili).²² Časové rozpätie medzi jednotlivými Holubyho príspevkami predstavuje dovedna pol storočia a to sa, pravdaže, odrazilo aj v terminológii, v slovenských názvoch. Okrem toho sú to názvy jednak z Bošáckej doliny, jednak z okolia Pezinka.

V časopise *Obzor*, ktorý v 80. rokoch minulého storočia redigoval Romuald Zaymus, boli okrem viacerých správ o pestovaní pečiarok, o zbieraní húb, o poznávaní jedovatých húb a o otravách jedovatými hubami uverejnené aj dva väčšie články o hubách, a to *Huby tatranských lesov* od A. E. Timko²³ a *Huby* od J. Revického-Matej-

¹⁹ *Soznam sbierky húb, in natura, v prirodzenej podobe, sosbieraných a präparovaných Andrejom Kmetom, venovaných Museálnej slovenskej spoločnosti*, SMSS V, 1900, 75—82. Porov. aj A. Kmet, *Botanický výlet pod zem*, SMSS I, 1896, 51—65, A. Kmet, *Floristické odrobinky*, SMSS IV, 1899, 40—46. Skratka Kmet.

²⁰ A. Kmet, *Hospodár na Slovensku*, Martin 1875, 74.

²¹ *Domáce lieky ľudu slovenského*, LMS IX—X, 1872, 41—55, *Kvetna Javoriny nad Lubinou*, LMS VIII, 1871, 5—43, *Rastlinné domáce lieky a povery slovenské*, Národopisný věstník československý XV, 1921, 68—96. *Úkážka z botanomantie v Bošáckej doline*, SP XI, 1891, 745—748 a v ďalších. Skratka Hol.

²² Istvánffi Gy., *A magyar ehető és mérges gombák könyve csikmadéfalvi*, Budapest 1899; *Die gewöhnlichsten wildwachsenden Genusspflanzen des Trencsiner Comitatus*, *Briefliche Mittheilung Jos. Holuby's an J. A. Bäuml*, Verhandlungen des Vereins für Natur- und Heilkunde zu Presburg, neue folge — 7. Heft Jahrgang 1887—1891, Presburg 1891, 91—105. Skratka Hol.

²³ A. E. Timko, *Huby tatranských lesov*, *Obzor* XXIII, 1885, 105—107, 113—115, 137—139, 145—146. Skratka Tim.

c a.²⁴ Timko bol učiteľom na Orave, vo Zvolenskej stolici i v Novohrade. V článku si položil za cieľ naučiť čitateľa rozoznávať jedlé huby od jedovatých, ale s terminológiou, a to rovnako so slovenskou i s latinšou si nevečel dať rady. Použité slovenské názvy húb majú stredoslovenský charakter, nie sú však charakteristické pre nejakú určitú stredoslovenskú nárečovú oblasť. V niektorých prípadoch zámerne použil viac ľudových názvov pre jeden druh, aby z terminologickej stránky sprístupnil svoj článok čo najširšiemu okruhu čitateľov. Autor druhého väčšieho článku J. Revický-Matejec pochádzal, súdiac podľa ľudových názvov húb, z Oravy. Ako slovenské odborné názvy použil ľudové názvy húb, ktoré sa vyskytujú na Orave dodnes. Do terminológie húb v oboch spomenutých článkoch zasiahol svojimi poznámkami aj redaktor Obzoru R. Zaymus.

V druhej polovici minulého storočia (i skôr) používané slovenské názvy húb vyzerajú v prehľade takto:²⁵

Elaphomyces granulatus Fr. *srnka obyčajná*

hřib jelenj Boletus cervinus Tor., *jelenj huba* Lycoperdon cervinum Bartol., *jelene huby* Lyc.

na Spiši *jelenica* (iné ako Tuber) Tim.

Aleuria aurantia (Pers.) Fuck. *čiaška oranžová*

kalíšnica žiarivá alebo strebuľa oranžová Peziza aurantiaca Kov., *vranie ucho, vranie uško* Peziza aurantia Hol.

Gyromitra esculenta (Pers.) Fr. *ušiak obyčajný, jedlý**

chrapáč jedlý alebo hrčák obecný Helvella esculenta Kov., *chrapáč* Helvella esculenta Kmeť, *osyčník* Helvella esculenta Tim. (iné je *pochabý osyčník* Tim.), *chrapáč* Helvella Rev.

Morchella esculenta (L.) Pers. *smrčok jedlý*

smrhj pl. Phallus esculentus Lum., *szmrž* Phallus esculentus Bartol., *smrček* Lyc., *smrček, smrh* Phallus esculentus Bern., *smrha, smrčky* pl. Phallus esculentus Palk.

smrž jedlý alebo smrha alebo smrček obecný Morchella esculenta Kov.

²⁴ J. Revický-Matejec, *Rozdiel húb jedovatých od jedlých* (v článku *Huby* — s úvodom redaktora R. Zaymusa), *Obzor XXI*, 1883, 121—123. *Skratky Rev., Zaym.*

²⁵ Jednotlivé druhy sú usporiadané podľa mykologickej systematiky. Slovenské názvy sú podľa základnej literatúry (porov. pozn. 1—3). Pri ich variantoch sa odchyľky označujú indexami: * M. Červenka, ° Výživa a zdravie ľudu, - Vreckový atlas. Latinské názvy v hesle sú z jednotlivých autorov.

smrž, smrha, smrček Morchella Hol., *smrčok jedlý* Morchella esculenta Tim.,
smrček Morchella esculenta Rev.

Morchella conica Pers. *smrčok kuželovitý, končistý**
smrčok končitý Morchella conica Tim.

Tuber aestivum Vitt. *hluzovka letná*

jelenica potravnia alebo homolica alebo hluzovka Tuber cibarium Kov.,
tryfle, hubky pl. Tuber cibarium Hol., *jelenia huba, homôlka* Tuber cibarium
Tim., *jelenia huba* Tuber cibarium Rev., *jelenica* Zaym.

Stereum hirsutum (Willd.) Pers.

plešniak kosmatý Telephora hirsuta Hol.

Telephora terrestris Ehr. *plesňovka zemná*

plesniak Telephora terrestris Kmet

Clavaria flava Fr. *strapačka žltá*

kozia brada žltká alebo prstica alebo kyjanka Clavaria flava Kov., *kozia
brada* Clavaria flava Hol., *strapce, kozia brada, strapáčky* Clavaria flava
Tim., *strapáčky* Clavaria Rev.

Clavaria botrytis Fr. *strapačka koralová, koralovitá**

kuratka, kozi-brada Clavaria coralloides Lum., *strapáčky* Palk.
kozia brada červenká alebo prstica alebo kyjanka Clavaria botrytis Kov.

Clavaria pistillaris (L.) Fr. *strapačka kyjačikovitá*

kyjovka Tim.

Sarcodon imbricatus (L.) Karst. *jelenka strechovitá, škridlicovitá**^o

vlnienka, na Orave *vlaklak* Hydnum imbricatum Tim., *vlaklak brunátny* Hyd-
num imbricatum Rev.

Hydnum repandum (L.) Fr. *jelenka poprehýbaná*

bláznivé kuriatko Hydnum repandum Hol., *vlaklak žltý* Rev. (Hydnum
repandum ?)

Fistulina hepatica (Huds.) Fr. *pstrieň, dubový, pečeňovec dubový**^o

bstrien Boletus hepaticus Lum.

sriem Fistulina hepatica Kmet, *pstrieň* Agaricus ostreatus (!) Tim.

Serpula lacrimans (Pers.) S. F. Gray *drevokaz slziivý*

huba domáca alebo drevokazec plačlivý Merulius lacrimans Kov., *domáca
huba* Merulius lacrimans Kmet.

Caloporus ovinus (Schaeff.) Quél. *trúdnik ovčí (mlynárka), mlynárka ovčia*^o

maslovka, ovčia huba Polyporus ovinus Tim.

Grifola sulphurea (Bull.) Pil.

choroš sirkový alebo huba čerešňová i slivková Polyporus sulfureus Kov., *čerešňová huba, slivová huba* Polyporus sulphureus Hol.

Polyporellus squamosus (Huds.) Pil. *trúdnik vrstevnatý*

choroš šupinatý alebo pastorec Polyporus squamosus Kov., *choroš šupinatý (z Presla — poznámka Holubyho), pesterec, pasterec, pasorec* Polyporus squamosus Hol., *pesterec* Rev.

Trametes quercina (L.) Pil. *trúdnikovec dubový (dedalka)*

huba dubová Daedalea quercina Kmeť, *dubová huba* Daedalea quercina Hol.

Trametes suaveolens (L.) Fr.

voňavá hubka Tramestes (!) suaveolens Tim.

Fomes fomentarius (L.) Kickx. *trúdnik trúdový*

bukowe huby pl. Lyc.

choroš trúdový alebo trúdovec alebo práchno alebo žeha Polyporus fomentarius Kov., *hlas* Polyporus fomentarius Kmeť, *bukový trúd, trúd, buková huba, hubáň* Polyporus fomentarius Hol., *bakatiya* Polyporus fomentarius Rev., *hubáň* Zaym.

Fomes officinalis (Vill.) Neuman *trúdnik lekársky*

agarika Rp., *dřjnowá hauba* Agaricus Tor., *drjenowa neb smrekowa bjla* *huba* Heill, *smrekowá (čerweno smrekowá) huba* Boletus laricis Bern.

Phellinus igniarius (L.) Quél. *trúdnik ohňový*

vřbová huba Polyporus igniarius (!) Hol., *práčenka* Polyporus igniarius Tim.

Gyroporus cyanescens (Bull.) Quél. *hríbnik siný*

hríb sinavý alebo sinavec alebo modrák Boletus cyanescens Kov., *siniak* Boletus cyanescens Hol.

Suillus luteus (L.) S. F. Gray *masliak žltý, obyčajný*^o

máseľnjak Palk.

borový hríb Boletus luteus Hol., *masliak* Boletus butyraceus Hol.

Suillus bovinus (L.) S. F. Gray *masliak krauský*

hriba Boletus bovinus Lum.

hríb mäkký alebo mäkkoš alebo maslák Boletus mitis Kov., *maslák* Boletus mitis Hol.

Boletus edulis Fr. *hríb obyčajný*

kozák Boletus crassipes Lum. (?), *penzurak, hríb* Boletus esculentus Bartol., *hríb* Lyc.

hríb tvrdý alebo obecný alebo tvrdoš alebo dubák alebo dedec Boletus edulis Kov., *hríb, bukový hríb* Boletus edulis Hol., *hríb, dubák, bukovec, čierny hríb* Boletus edulis Tim., *grib, hríb* Boletus edulis Rev.

Boletus luridus (Fr.) Schaeff. *hríb siniak*

komprd Bern. (?)

harasník Boletus luridus Hol., *pochabý pinceľ* Tim., *blačiak* Boletus luridus Rev.

Boletus calopus Fr. *hríb červený (červienka)*

komperd žltý alebo čierny, grib zlý Erythropus venenatus Rev. (?)

Boletus Satanas Lenz. *hríb satan*

zbojnícka noha, sinál Satanaspilz Tim.

Boletus regius Kromb. *hríb kráľovský*

hríb kráľovský alebo kráľovec ružový Boletus regius Kov., *dubák* Boletus regius Hol.

Leccinum aurantiacum (Bull.) S. F. Gray *kozák osikový (osikovec)*

osikový hríb, husár Boletus versipellis Hol., *kozák* Tim.

Leccinum scabrum (Bull.) S. F. Gray *kozák brezový (brezák)*

lieskový hríb, brezový hríb Boletus scaber Hol.

Cantharellus cibarius Fr. *kuriatko jedlé*

herrhubkj pl. Agaricus chantarellus Lum., *kurátka* pl. Agaricus cantharellus Bartol., *pánská huba* Agaricus cantharellus. Bern.

kuriatko jedlé alebo lisočka alebo stroček Cantharellus cibarius Kov., *ku-riatko* Cantharellus cibarius Kmet, Hol., Tim., Rev.

Paxillus involutus (Batsch) Fr. *čechračka podvinutá*

jalšový hríb Paxillus involutus Hol.

Clitocybe aurantiaca (Wulf.) Studer *strmuľka pomarančová*

tanečnica Catharellus aurantiacus Rev.

Camarophyllus virgineus ss. Smith—Hesler (?)

huba panenská alebo *belostnica* *Agaricus virgineus* Kov., *panenská hubka* Tim.

Russula Fr. *plávka*

sziojanka *Agaricus violaceus* (?) Bartol., *holaubek* Palk., *holubek* *Fungus columbinus* Bern.

plávka *Russula* Kmeť, Tim., *plávka* Hol., *plávky dobré* *Russula* Rev.

Russula virescens (Schaeff.) Fr. *plávka zelenkastá*

plávka zelenká *Agaricus* vel *Russula virescens* Kov., *plávka* *Russula virescens* Hol.

Russula olivacea (Schaeff.) Fr. *plávka olivová*

holubienka olivová *Agaricus olivaceus* vel *Russula olivacea* Kov.,

holubienka *Russula olivacea* Hol.

Russula alutacea (Pers.) Fr.

plávka modrá *Russula alutacea* Tim.

Russula emetica (Schaeff.) Fr. *plávka závratnica*

huba vrhavá alebo *vrhavka* alebo *závratnica* *Agaricus integer* (!) Kov.,

plávka jedovatá *Russula emetica* Rev.

Lactarius deliciosus (L.) Fr. *rýdzik pravý*

rizik *Agaricus deliciosus* Lum., *rize pl.* *Agaricus delitiosus* Bartol., *hrizik* Lyc., *ryzýk*, *podburka* Palk., *ridza*, *ridzik* *Agaricus deliciosus* Bern.

rýdzik chutný *Agaricus* vel *Lactarius deliciosus* Kov., *rýdzik* *Lactarius deliciosus* Hol., *rýdzik* *Agaricus deliciosus* Tim., *rindzik* *Agaricus deliciosus* Rev., *rýdzik* Zaym.

Lactarius volemus Fr. *rýdzik surovička*, *surovička jedlá**

mlecs *Agaricus lactifluus* Bartol.

surovienka *Lactarius volemus* Hol., *surovka*, na Spiši *kravička* *Lactarius volemus* Tim.

Lactarius piperatus (L.) Fr. *rýdzik korenistý*

mliets *Agaricus piperatus* Lum., *horka huba* *Agaricus piperatus* Bartol.,

mleč *Agaricus piperatus* Bern.

mlieč pieprivý *Agaricus* vel *Lactarius piperatus* Kov., *mlieč* *Lactarius piperatus* Hol., *mlieč Clitocybe* (!) Tim., *mlieč* *Agaricus piperatus* Rev.

Lactarius torminosus (Schaeff.) S. F. Gray *rýdzik kravský*

huba morivá alebo smrtonos barnavý Agaricus necator Kov., *úmučná huba* (?) Tim., *surnovka* Agaricus torminalis (?) Rev.

Pleurotus ostreatus (Jacq.) Quél. *hliva ustricovitá, ustricová**^o-

hlivý pl. Agaricus quercinus, faginus, betulinus Bartol.
hliva chrastavá alebo chrastavka, alebo srež alebo huba kladná Agaricus ostreatus vel Russula ostreata Kov., *hliva* Pleurotus ostreatus Kmet, *hliva, kladná huba* Pleurotus ostreatus Hol., *hliva* Agaricus melleus (!) Tim., *hliva* Rev.

Pleurotus rutilans (Schaeff.) Pil. *hliva červenožltá*

sluta holubička Agaricus variegatus Lum.

Armillaria mellea (Vahl.) Quél. *podpňovka cbyčajná (michalka)*

václavka mädožltá Agaricus melleus vel Armillaria mellea Kov., *václavka* Armillaria mellea Kmet, *václavka* Agaricus melleus Hol., *václavka* Tim., *jasienka* Agaricus autumnalis (?) Rev., *václavka* Zaym.

Catathelasma imperiale (Fr.) Sing. *podpňovka cisárska, náramkovka cisárska*^o

lupačka Agaricus caesareus Rev.

Marasmius oreades (Bolt.) Fr. *tanečnica poľná (klinček)*

klinček kopečný alebo rusalica barnavá Agaricus vel Marasmius oreades Kov., *špička* Marasmius oreades Hol., *tančoky, zvončoky pl.* (?) Kmet, *tančok* Marasmius oreades Tim., *májovka* Marasmius (!) oreades Rev.

Tricholoma Georgii (Fr.) Quél. *čirovka májová (májovka)*

mágowka Palk.

májovka obecná Agaricus prunulus Kov., *májovky pl.* Kmet, *májovka* Agaricus prunulus Hol.

Coprinus Fr. *hnojník*

škripeň, žgrípeň Coprinus Tim.

Agaricus campester (L.) Fr. *pečiarka poľná (šampiňón)*

majowka, tanecsnyjez Agaricus campestris Bartol., *pečárka* Lyc., *pečárka, pečírka* Agaricus campestris, Agaricus simetarius Palk.
pečiarka poľná alebo pečerica alebo zemianka alebo uhelka alebo cigánka Agaricus campestris Kov., *pečiarka* Agaricus edulis Hol., *pečiarka* Champion Tim., *pečiarka* Agaricus campestris Rev., v Bytčici *pažitník, pažitnica* Zaym.

Lepiota procera (Scop.) Quél. *bedľa vysoká*

v *Pezinku crnovka*, *kožušárka* *Agaricus procerus* Hol., *brezovec* *Agaricus procerus* Tim.

Amanita caesarea (Scop.) Mlady *muchotrávka cisárska*

kráľovky pl. Palk.

huba cisárska alebo *cisárka* *hubá* alebo *kňažica* alebo *žerdana* *Agaricus caesareus* vel *Amanita caesarea* Kov., *kráľovka*, *kráľovský hrib* *Amanita caesarea* Hol., *cisársky hrib* *Kaiserling* Tim.

Amanita muscaria (L.) S. F. Gray *muchotrávka červená*

muchotrávka *Agaricus muscarius* Bartol., *muchotrávka* Palk., *mušárka*, *mušár*, *muchomorka* *Agaricus muscarius* Bern.

huba mušnia alebo *muchotrávka* alebo *mušnica* alebo *muchomor* alebo *muchovník* *Agaricus muscarius* vel *Amanita muscaria* Kov., *muchotrávka*, *muchomórka* *Amanita muscaria* Hol., *muchotrávka*, *červená muchotrávka* Tim., *muchačka*, *muchotrávka* *Agaricus muscarius* Rev.

Amanita phalloides (Vaill.) Secr. *muchotrávka hľuznatá*

huba uzlovatá alebo *pečiarka jedovatá* *Agaricus phalloides* vel *bulbosus* Kov.

Cyathus striatus (Wild.) Pers. *čičaška pruhovaná*

kornútek prúhatý (z Presla — poznámka Holubyho), *strništná púška* *Cyathus striatus* Hol.

Lycoperdon giganteum (Pers.) Batsch *prašnica obrovská*

diwoká prachnata hauba *Bovista* seu *Fungus ovatus* Tor., *zemszke wagicze*, *fukawicze* *Lycoperdon bovista* Bartol.

prchavica pasienková alebo *puchavka* alebo *fukačka* *Lycoperdon bovista* Kov., *prchavica* *Lycoperdon caelatum* Kmet (iný druh), *prašňavá huba*, *fukavičná huba*, *čertov tabak* *Lycoperdon bovista* Hol., *fukadlo* *Bovist* Tim., *fukalo* *Lycoperdon bovista* Rev.

Geastrum Pers. *hviezdovka*

zemská hviezdica (?) Tim.

Phallus impudicus (L.) Pers. *hadovka smradlavá*

szmradlawa huba *Phallus impudicus* Bartol.

jelenia smradlavá huba *Phallus impudicus* Kmet, *muchotrávka*, *hadia hlava* *Phallus impudicus* Hol., v *Novohrade jelenia huba* Tim.

Auricularia auricularis (S. F. Gray) Mart. *ucho Judášovo*

bezová hauba *Auriculariae Judae* seu *Fung(us) sambuci* Tor.

Judášovo ucho *Exidia Auricula Iudae* Hol.

?

volovica Rev.

?

pnováčka Rev.

Záverom možno zdôrazniť, že už pri prvých pokusoch o stabilizáciu slovenského odborného názvoslovia húb v druhej polovici minulého storočia sa vychádzalo hlavne z bohatstva slovenských ľudových názvov a len v menšej miere zo známych inoslovanských, najmä českých názvov. Slovenská mykologická terminológia ako celok však nie je ani doteraz vypracovaná. Poznanie tradície rovnako ako poznanie veľkého bohatstva ľudových názvov môže významne prispieť pri jej vypracúvaní.

Jazyk prekladu knihy o zemepisných objavoch

LADISLAV DVONČ

Vo vydavateľstve Obzor vyšla v edícii Periskop kniha E. Rackwitz a *Cudzie chodníčky — neznáme moria* v preklade A. Skácela (Bratislava 1968). Je to veľmi zaujímavá a pútavo napísaná kniha. S radosťou si ju prečíta napr. mladý čitateľ, obdivujúci neobyčajné hrdinstvo mnohých zemepisných bádateľov a cestovateľov pri výskume neznámych a dostatočne neprebádaných oblastí našej Zeme, ale aj starší čitateľ, ktorý si chce doplniť alebo oživiť svoje vedomosti. Menej spokojní však sme s jazykovou stránkou tejto publikácie. V preklade sú jazykové nedostatky, ktoré nemôžeme mlčky obísť. Pre obmedzený rozsah miesta nemôžeme sa venovať všetkým. Všimneme si preto v stručnom výbere len niektoré.

Pokiaľ ide o pravopis niektorých slov, treba upozorniť napr. na nesprávnu podobu *evangelizovaniu* (str. 301) namiesto *evanjelizovaniu*.¹ Používajú sa tu anglické podoby *Alaske* (178), *Alasky* (321); v spisov-

¹ Tak ako sú nesprávne aj podoby *evangelium* a *evangéliu*; pozri J. Jacko, *Evanjelium svätého Matúša*, KS 2, 1968, 246.

nej slovenčine je zaužívaná podoba *Aljaška* (Slovník slovenského jazyka VI, Bratislava 1968, 256; ďalej SSJ). Namiesto podoby *Jang-c'-Tiangu* (101) sa mala použiť podoba *Jang-c' tiangu* (p. SSJ VI, 274). Namiesto podoby *šafrán* (89) má byť v slovenčine *šafran*. Podoba *Burov* (286) je tiež nesprávna, má byť *Búrov* (SSJ I, 1959, 145). Namiesto podôb *Astrachaň* (90) a *Astracháň* (92) sa mala použiť podoba *Astrachán* (SSJ VI, 257). Uvádza sa tu podoba *Beludžistánsku* (46); v slovenčine sú však zaužívané názvy ázijských krajín na *-stan*, napr. *Kazachstan*, *Pakistan* (SSJ VI), takže podľa toho by mala byť aj forma *Beludžistan*. Miesto *Albiónu* (193) má byť *Albiónu* (SSJ I, 23), namiesto *Innocenc* (90) *Inocent*.

Sú tu aj niektoré čisto pravopisné nedostatky. Namiesto podoby *Kijev* (105) používame dnes podobu *Kyjev*.² Nesprávne je tu použitá príslovka *donekonečna*: *Pred nimi sa donekonečna rozprestiera Zem nikoho* (367). Slovo *donekonečna* je časová príslovka (SSJ I, 298); v našom prípade — ako ukazuje kontext — nemá byť použitá príslovka *donekonečna*, ale predložkový výraz *do nekonečna*. Pri rozdeľovaní slov sú tiež niektoré nepresnosti: *An-tarctic* (350) m. *Ant-arctic*, *Antarktídy* (350) m. *Ant-arktídy*, *Benne-ttom* (308) m. *Bennet-tom*, *nedct-knutá* (272) m. *nedo-tnutá* (272). Nesprávne sa píše s veľkým písmenom slovo *Pygmajským*: *Nesú so sebou vraždu a záhubu Pygmajským mužom* (247). Niektoré zemepisné názvy sa tu píše s veľkým začiatočným písmenom na začiatku určeného, nie určujúceho slova (prívlastku), napr. *Za dňa sa ukázalo, že to bola vysoká hora. Nazvali sme ju „Vozcm bohov“* (33—34), *Som veľký Mys a nazývaný vami Mys búrok* (131), *Pobrežím slz* (133), *„Ostrovy korenia“* (135), *„Riekou dobrej prípravy“* (136), *„Pohorie admirality“* (348), *Zem nikoho* (77, 367).

Nedostatky sú aj pri písaní čiarky. Nebudeme tu uvádzať prípady, v ktorých čiarka chýba (o tých sa už často písalo, a to aj na stránkach tohto časopisu), všimneme si iba prípady, v ktorých sú čiarky nadbytočné: *Rengsdorf, marec 1959* (8), *Tatári sa živia plodinami, ktoré tu prinášajú, takmer stonásobne výnosy* (99), *So 177 mužmi posádky, čo najrýchlejšie opustí toto nevlúdne studené pásmo* (181), *Magellan rozkázal, niektorým z nás zapáliť im chatrče* (185). Nie je ďalej správne poradie čiarky a pomlčky v tomto prípade: *To, že mohli preniknúť do tejto pustiny, ktorej sa vyhýbal sám nanuk — ľadový medveď, — pripisovali jedine skutočnosti, že „zlý duch“ spal* (327). Nedostatky sú v týchto prepisoch z ruštiny: *Kudrjavcev* (217) m. *Kudriavcev*, *Vodopjakov* (333) m. *Vodopjakov*, *Fjodorovovi* (336) m. *Fiodo-*

² Vysvetlenie pozri v mojom príspevku *Predtým Kijev — teraz Kyjev*, Večerník, 7. 10. 1967, str. 5.

rovovi. Nejednotne sa píše niektoré prídavné mená s číslovkou v prvej časti, ktorá sa vypisuje číslicou. Raz sa tieto slová píše bez spojovníka, inokedy so spojovníkom: 20 000 kilometrovú (142), 15 000 kilometrovej (280), 200 kilometrovou (370), 52-ročnom (168). Pretože ide o jednoslovné výrazy, treba ich písať so spojovníkom.

V odvodzovaní slov možno zaznamenať nesprávnu podobu *Hallstattsko* (15) m. *hallstattská oblasť*. Nejednotne sa používa obyvateľské meno k názvu *Janov*: *Janovania* (92), *Janovana* (157, 211), ale *Janovčanov* (94), *Janovčan* (118); správna je tu podoba *Janovčan* (SSJ VI, 274). Namiesto podoby *Tlaxcalanov* (171) sa tu mala použiť podoba *Tlaxcalčanov*. K názvu *Agades* je prechýlená forma obyvateľského mena *Agadesanky*, nie *Agadesčanky* (270). Nesprávna je podoba akuz. sg. *zásobárňu* (129) m. *zásobáreň*. Je tu aj zriedkavá podoba *ladovníčka* (doložená v SSJ II, 1960, 8 zo Stodolu); dnešná bežná podoba je *ladnička*. Nachádzame tu popri sebe tvary *južnopolárnu* (358) a *juhopolárnu* (359); analogicky podľa derivátov *južné Slovensko* — *juhoslovanský*, *Južná Afrika* — *juhoafrický*, *Južná Amerika* — *juhoamerický* by malo byť aj odvodzovanie *južný pól* — *juhopolárny*.

Nesprávne sú tu použité aj niektoré slová, napr. *hodný kus cesty* (9) m. *značný kus cesty*; *v zemi Idumejskej* (19) m. *v Idumejskej krajine* (postpozícia prívlastku tu nie je takisto odôvodnená); *zeme Ofír* (19) m. *krajiny Ofír* (ako je *krajinu Ofír* na str. 20, *krajiny Ofír* na str. 22); *divokou* (88), *divoké* (205), *divokých* (265), *divoká* (348) — správne *divou*, *divé* atď.; *koldokola* (95) — správne *dookola*; *obnos* (135) — správne *suma*; *zjednať nápravu* (157) = *urobiť nápravu*; *potom sa nechal súcjimi ľuďmi vyhlásiť za „generálneho kapitána Nového Španielska“* (169) = *sadal vyhlásiť*; *cdozvy* (169, 171) = *ohlasu*, *ozveny*; (185) *šarvátok* (185) = *bitiek*; *nervy drásajúca otázka* (279) = *trhajúca, ničiacia*; *v pralese skrápanom tropickými lejakmi* (285) = *v pralese s tropickými lejakmi*. Vo vete *Azda chceš radšej kus kartónu pre tvoju ženu?* (296) má byť zámeno *soju* namiesto *tvoju*. Namiesto vyjadrení *hovorili nemecky* (240), *osloví Stanleya anglicky* (296) malo byť *po nemecky*, *po anglicky*. Nesprávne je vyjadrenie *po každej stránke* (325) namiesto *z každej stránky*. Namiesto slovíes *zberá* a *nazberal* v prípadoch *zberá rastliny* (226), *nazberal ďalšie skúsenosti* (227) sa mali použiť tvary *zbiera* a *nazbiera*.

Pokiaľ ide o skloňovanie slov, zaznamenali sme si tu nezvyčajný postup pri skloňovaní mena *Marco*, resp. *Marco Polo*. V nominative sa tu vždy používa podoba *Marco* (94, 98, 103), kým v ostatných pádoch podoba *s k*, napr. *Marka Pola* (93, 104), *Marka* (96), *Mar-*

kovi Polovi (102, 103), čo nie je ničím odôvodnené. Nesprávne sa skloňuje meno *Mungo Park*: *osud Mungo Parka* (275) m. *Munga Parka*. Ani podoba *Ján z Montecorvino* (91) nie je správna; má byť *Ján z Montecorvina*. Tvar *slimákov* v akuz. pl. (29) nie je správny, má byť *slimáky*. Namiesto tvaru lok. sg. *v Piree* (36) má byť *v Pireu*.⁵ Namiesto tvarov *Charleyovi* (235), *MacKinleya* (239), *Stanleya* (296) sa mali použiť podoby *Charleymu*, *MacKinleyho*, *Stanleyho* (vyslovujú sa s koncovým *-i*, preto je pri nich zámenné skloňovanie).

Vo vete *Chuang-che — Žltá rieka —, najmohutnejší veľtok severnej Číny, ukazoval cestu ďalej do Nig-sie* (97) sa mal použiť slovesný tvar *ukazovala*, lebo možno predpokladať, že názov *Chuang-che*, ktorý je tu podmetom, je skôr ženského rodu (už aj podľa prekladu *Žltá rieka*) ako mužského (tvar *ukazoval* je tu najskôr podľa rodu slova *veľtok*, ktoré je však v prístavku, a tak nemôže rozhodovať o rode slovesa v prísudku). Podobná chyba sa opakuje aj vo vete: *Skutočnosť, že Normani boli prví Európania, ktorí sa dostali na americký kontinent, je dnes dokumentárne dokázané* (66). Vo vete *Päťdesiatšíc aztéckych na boj pripravených bojovníkov údajne stojí pri Cholule* (171—172) by malo byť vyjadrenie *aztéckych bojovníkov pripravených na boj*. Prednosť by sme dali predložkovej väzbe pred bezpredložkovou v týchto prípadoch: *na plavbách, ktorých som sa predtým zúčastnil* (146) = *na ktorých som sa zúčastnil*; *Bjarni bol muž, ktorý sa vedel rýchlo rozhodnúť a vždy bol ochotný odvážiť sa nejakého dobrodružstva* (65) = *odvážiť sa na nejaké dobrodružstvo* (väzba s genitívom pri slovese *odvážiť sa* je knižná; p. SSJ II, 522).

V knihe je aj niekoľko neprijemných tlačových chýb, ktoré môžu zavádzať menej skúseného čitateľa. Na str. 108 sa spomína *Kosmasovo zobrazenie sveta*, na str. 109 *obraz sveta, ktorý vytvoril mních Kosmos*. Uvádza sa tu, že r. 1921 (!) sa náporu musulmanov musel vzdať Akhon — posledná pevnosť križiakov (110). Vo vete *Kolumbus, ktorý sa snažil zjednať nápravu(!), hlavný sudca Bobadilla dal sputnať reťazami a poslal ho domov* (157) má byť akuzatívny tvar *Kolumbusa*. Nesprávny letopočet 1060 je vo vete: *Anglicko svoje rozsiahle africké kolónie uchvátilo najmä v dobe od roku 1060 (!) až do začiatku 20. storočia* (302). Vo vete *Podľa jeho výpočtov sa výprava teraz nenachádzala v bezprostrednej blízkosti pólu* (328) má byť — ako ukazuje kontext — forma *nachádzala*. Sú tu aj iné nesprávnosti, napr. *Damued, je tu?* (291) m. *d a m n e d*, *Nonsenovho* (350) namiesto *N a n*

⁵ Pozri m ô j príspevok *Skloňovanie slov nōnius, rādus ap.*, SR 16, 1950/51, 32 alebo *Morfológiu slovenského jazyka*, Bratislava 1966, 92.

s e n o v ě c. Zbytočné je slovo *a* vo vete: *Pretože tito moderní Vikingovia nemali takmer iné rozptýlenie a ako pozorovať more a oblohu alebo aj hry žralokov* (213).

Ako vidieť, v preklade je značný počet nedostatkov (neuviedli sme tu všetky). V mnohých prípadoch ide o bohemizmy, ktoré už neraz pri rozličných príležitostiach boli predmetom kritiky v našej odbornej literatúre. Pretože sa možno domnievať, že táto publikácia vyjde aj v ďalšom vydaní, bude potrebné pri príprave nového vydania venovať dôkladnú pozornosť jazykovej stránke knižky, aby sa do druhého vydania nedostali chyby, na ktoré upozorňujeme v tomto kritickom pohľade na prvé vydanie.

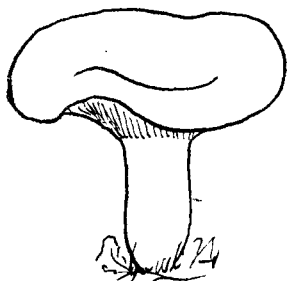
Ks

ROZLIČNOSTI

Zo slovenských ľudových názvov húb

Rýdzik surovička *Lactarius volemus* FR. FR.

Od leta až takmer do konca jesene možno nájsť v listnatých aj ihličnatých lesoch druh rýdzika — surovičku. Táto lupeňovitá huba s hnedočerveným klobúkom aj hlúbikom a belavožltými lupeňmi — dalo by sa povedať — roní na reze a lome biele mlieko. Dá sa jesť aj surová alebo trochu opečená na ohni.

Rýdzik surovička má v slovenských nárečiach pomerne veľké množstvo ľudových názvov, z ktorých väčšina vychádza pravdepodobne z predpokladaného praslovanského

syro-ěd-6ka/suro-ěd-6ka, t. j. huba, ktorú možno jesť surovú. Neproduktívnosť a významová nezreteľnosť podmieňovali vznik mnohých variantov.

Z názvov utvorených zo základu *surov-* je na slovenskom jazykovom území najrozšírenejšia podoba *surovka*, ktorá sa používa najmä v južnej časti západoslovenských aj stredoslovenských nárečí, na okolí Bytče *suruovka*. Takmer paralelne, ale najmä na juhozápadnom Slovensku sa používajú názvy *surovienka*, *surovjenka*. V severnej časti západoslovenských nárečí na území bývalej Trenčianskej stolice a na severnom strednom Slovensku na okolí Martina je rozšírený názov *suroviatko*, na okolí Trenčína aj *surovátka*. Na rozhraní výskytu názvov *suroviatko* a *surovienka* na okolí Trenčína a Bánoviec nad Bebravou sa používa názov *surovietka*. Celkom ojedinele sú doložené podoby *surcvica* od Bytče, *surovička* z Liptovských Revúc, *surovák* z Golianova, *surovec* z Lehoty pod Vtáčnikom. Od Michaloviec pochádzajú podoby *syrovka*, *syrovička*.

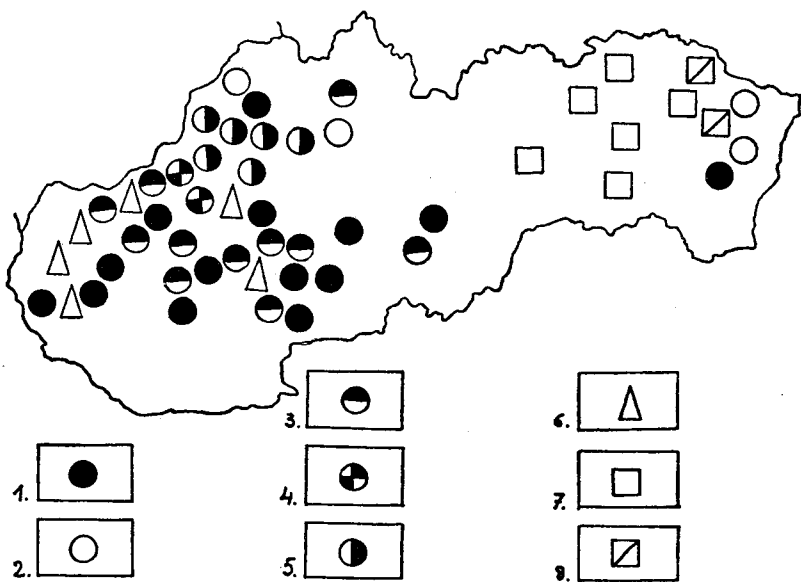
Ďalšie ľudové názvy sú motivované starobylym spôsobom úpravy týchto húb opečením na ohni. Na Záhorí, na okolí Pezinka a Nového Mesta nad Váhom stretáme sa s názvami *pečírka*, *pečárka*, na okolí Prievidze a v Žarnovici používajú názov *pečiarika*.

Mliečnosť dužiny zdôrazňujú názvy *kravička*, zriedkavejšie *kravka*, ktoré sú charakteristické pre oblasť východoslovenských nárečí, a po západnom a strednom Slovensku roztrúsené názvy *mliečiak*, *mliečniak*, *mliečnik*, *mliečnica*, *mliečnatka*, *mliečarka* a i.

Názov *chraška* z gemerskej Hačavy pravdepodobne súvisí s krehkosťou huby.

V staršej literatúre autori používali názvy tejto huby tak, ako ich poznali zo slovenských nárečí: *surovka*, *surovienka*, *kravička*.

M. Majtánová

Slovenské ľudové názvy rýdzika surovičky *Lactarius volemus*: 1. *surovka*, 2. *surovica*, *surovička*, 3. *surovienka*, *surovjénka*, 4. *surovietka*, 5. *suroviatko*, *surovátko*, 6. *pečírka*, *pečárka*, *pečiarčka*, 7. *kravička*, 8. *kravka*.

Slovesá *mojkať* a *primojkať*

So záujmom som si prečítal knižku Štefana Rysulu *Čo bolo na dne kufra* (Mladé letá 1968). Okrem mnohého iného som si v nej povšimol sloveso *mojkať* a to v tejto súvislosti: *Keď boli vystavili dom, starý Matej raz na mrku ak vábi, tak vábi, ak mojká, tak poďká: „Sem, sem poď, moje pekné kuriatko. Dám ti zrna, prosa i chlebika, len poď, poď!“* — Takto poďkal čiže mojkal Matej bôžika (zmok = kurča). Keď sa pozrieme do Slovníka slovenského jazyka, môžeme si (v II. diele, str. 172) o slove *mojkať* nájsť, že je to nedokonavé expresívne a zriedkavé sloveso, ktoré môže byť predmetové (*mojkať dakoho*) i bezpredmetové. Ďalej sa pri slovese *mojkať* v SSJ vraví, že má význam „túliť, priviňať“ a na objasnenie jeho významu sa uvádza táto veta: *Vždy ju brával k sebe, hladkal, mojkal*. Táto ilustračná veta (vetný doklad) je z diela Štefana Rysulu takisto ako doklad, ktorý sme použili na začiatku. Vo vete zo SSJ sloveso *mojkať* je zreteľne predmetové: *Vždy ju brával k sebe, hladkal (ju), mojkal (ju)*. Priamy a zámenom vyslovený predmet *ju*, ktorý stojí pred slovesom *brával*, sa rozumie aj pri slovese *hladkal* aj pri slovese *mojkal*. Ako vidieť, sloveso *mojkať* je prechodné, lebo má priamy predmet (v 4. páde). Príklad na bezpredmetové použitie slovesa *mojkať* sa v SSJ neuvádza (a nevyčítame mu to).

Obidve uvedené vety dobre poukazujú na význam slovesa *mojkať* a druhá aj na jeho vznik: *ak vábi, tak vábi, ak mojká, tak poďká*. Z tejto súvislosti sa ukazuje, že sloveso *mojkať* nemá iba význam „túliť, priviňať, ale aj „vábiť (lákať), volať, poďkať“.

V susedstve so slovesom *poďkať* čiže pôvodne vravieť „poď, poď, poď!“ je nám jasné, že *mojkať* môže značiť vravieť „môj, môj, môj (moja, moja, moja; moje, moje, moje)“. Je očividné, že obidve slovesá sú odvodené rovnakým slovotvorným postupom: sloveso *poďkať* od slovesného základu *poď-* (pôvodne nepravidelný tvar rozkazovacieho spôsobu) a sloveso *mojkať* od zámenného základu *môj/moj* (pôvodne privlastňovacie zámeno) príponou *-kať (-ať)*, ktorá sa uplatňuje najmä pri odvodzovaní slovies od citoslovieč (*ochkať, jajkať, hmkať, božekať, kikirikať*).¹ Tak ako napr. *jajkať* a *božekať* značí vo svojom pôvodnom (mohlo by sa povedať vznikovom) význame „vravieť (opakovať) jaj, vravieť (opakovať) „bože“, tak i *poďkať* a *mojkať* značia pôvodne „vravieť (opakovať) poď“, „vravieť (opakovať) môj (moja moje)“. Také použitie slov *poď* a *môj* (*moja — moje*), na aké odkazujú slovesá *poďkať* a *mojkať*, pomkýna slovotvorný základ (*poď- moj-*) na úroveň

¹ Porov. *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava 1966, str. 827.

citoslovieč. Keď použijeme slovesá *poďkať* a *mojkať* vo význame „vra-
vievť pod“, „vraievť môj (moja, moje)“, upotrebili sme ich ako slovesá
bezpředmetové. No v prvom doklade (z ktorého vychádzame) sloveso
mojkať môžeme chápať i v jeho pôvodnom i odvodenom význame.
Vybauje sa nám tu situácia, keď sa privolávajú zvieratá, najmä hy-
dina (*na moja na-na-na, na moje na-na-na*). — Dodávame, že príponou
-kať sú zo zámen utvorené aj iné slovesá, např. *tykať, vykať, onikať*
(= vřavievť ty, vy, oni).

Význam slovesa *mojkať* sa ešte lepšie osvetlí pomocou jeho predpo-
novej odvodeniny. V tej istej knižke (Čo bolo na dne kufra) v roz-
právke Námesačník totiž čítame: Na druhú jeseň chlapcovi přešlo.
Popřavil sa, zmocnel, otec si ho cez leto k robote primojkaľ. Tu už
máme sloveso *primojkať* (*primojkať dakoho k robote*).

Sloveso *primojkať* na rozdiel od jednoduchého *mojkať* je už len
predmetové a značí toľko ako „láskavými rečami, prítulnosťou priviesť
dakoho k dačomu“.² Sloveso *primojkať* Slovník slovenského jazyka
zatiaľ neuvádza (ani v dodatkovom šiestom diele).

Obidve slovesá, ktorých význam, vznik a slovtvorné zloženie sme
si v tejto krátkej úvahe povšimli, sú slovesá expresívne čiže citovo
príznačkové a pochádzajú z ľudovej reči. Použitý doklad na začiatku
mal aj upozorniť na pozoruhodnú knižku ľudových rozprávok Štefana
Rysuľu. Ku knihe, ktorá zaiste zaujme mladších i starších čitateľov,
sa v našom časopise ešte vrátíme.

G. Horák

Ako používať slovo veselie

Popud k tejto poznámke dala viac ráz sa opakujúca chyba v tlači —
nenáležitě použitie slova *veselie*. Dočítali sme sa napřiklad, že po pra-
covnej časti schôdzky *nastalo veselie*, že na svetovej výstave v Montreale
postavili *mestečko veselia*, a nedávno sa v divadelnej recenzii spomínalo,
že herec „prináša do inscenácie pekny vklad humoru, *veselia* v tejto
hre takého prepotrebného“.

Z hľadiska spisovného jazyka ide vo všetkých troch prípadoch o chy-
bu, ktorá by mohla spôsobiť až nedorozumenie.

Na istom území Slovenska je totiž slovo *veselie* dobre známe, ale po-
užíva sa len vo význame „svadba, svadobná hostina“. Na ilustráciu po-

² O funkcii predpony *pri-* porov. Ján Horecký, *Slovtvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 193.

užijeme pekný citát z Kukučina: *Známosť sa skončila nie veselím, ale krštením*. Pripomíname však, že slovo *veselie* v tomto význame nemá celonárodnú platnosť; je to krajové slovo, nie spisovné. Toto poučenie poskytuje aj Slovník slovenského jazyka. Ani v jednom príklade z tlače nešlo o svadbu, svadobnú hostinu, aby sa tu bolo mohlo využiť — s istým štylistickým zámerom — krajové slovo *veselie*. V uvedených textoch je použitie slova *veselie* chybou, lebo autori ho použili vo význame „veselosť, veselá, dobrá, radostná nálada, zábava, rozptýlenie“. Slovo *veselie* v tomto význame hodnotí Slovník slovenského jazyka ako knižné zastarané. Z hľadiska súčasnej spisovnej normy je nesprávne, chybné v neutrálnom kontexte, v ktorom nie je štylisticky odôvodnené a primerané používať slová s príznakom zastaranosti. V neutrálnom texte sa preto hodnotí ako mechanické prispôsobenie českého slova *veselí*. Takéto prispôsobenie nevyhovuje zo slovotvornej stránky, lebo v súčasnej spisovnej slovenčine sa z prídavných mien netvorí abstraktné podstatné mená príponou *-ie*. Preto sú nesprávne podoby *mládie*, *stárie* (z českého *mládí*, *stáří*), s ktorými sa tiež niekedy stretávame v tlači. Podstatné meno *bezpečie* sa síce používa popri tvare *bezpečnosť*, ale len v ustálených spojeniach *dostať sa do bezpečia*, *byť v bezpečí*.

E. Smiešková

Aktuality z právnickej terminológie

Exekúcia

Nový Občiansky zákonník nepozná predtým zaužívaný termín *exekúcia* a jeho ododeniny. Nenájdeme ho ani v novom zákone o správnom konaní (správny poriadok). Exekúcia v pôvodnom význame vraj pripomína kapitalistickú minulosť, v ktorej exekúcia bola bičom na proletára. V novej terminológii poznáme len *výkon rozhodnutí súdov a úradov*. Prax však ukazuje, že je to diskutabilná novinka, ktorá nám do istej miery komplikuje právnické názvoslovie, napr. vtedy, keď treba vykonať výkon rozsudku.

Arbitrovať

Slovník slovenského jazyka (SSJ), ale ani Právnický terminologický slovník (PTS) toto sloveso nepoznajú. Nenájdeme ho síce ani v Pravidlách slovenského pravopisu, lenže v hovorenej i písanej forme sa

s ním stretáme dost často. Ide o činnosť arbitrážneho orgánu a o analógiu so slovesom *súdiť*. Ako sa podst. meno *súd* derivačne spája so slovesom *súdiť* (naznačuje sa ním činnosť tohto orgánu), takisto sa podstatné meno *arbitráž* spája so slovesom *arbitrovať*. Mohli by sme povedať, že existencia arbitráže vyvolala aj potrebu pomenovať činnosť tejto inštitúcie. Na tento cieľ sa utvorilo sloveso *arbitrovať*. Pokiaľ však toto nové sloveso nebude v normatívnych príručkách, nemalo by sa používať. Možno sa totiž bez neho obísť používaním slovesa *rozhodovať*. Arbitráž je rozhodcovský súd. Kým súd súdi (a pritom, pravda, aj rozhoduje), arbitráž iba rozhoduje. Väzba *arbitráž arbitruje* znie dost cudzo.

Strana, stránka, účastník

V ostatnom čase sa hojne používa termín *účastník* aj tam, kde lepšie vystihuje postavenie občana termín *strana*. Spôsobil to Občiansky zákonník, ktorý hovorí o účastníkoch občianskoprávných vzťahov, ako aj Zákonník práce, ktorý zasa sústavne hovorí o účastníkoch pracovnoprávných vzťahov. Podľa toho každý občan v styku s občianskoprávnymi alebo pracovnoprávnymi vzťahmi sa stáva ich účastníkom. Treba upozorniť, že SSJ (IV, 636) toto postavenie občana pri hesle *účastník* nez dôraznil. Akcentuje skôr fyzickú účasť občana ako jeho právne postavenie v tom-ktorom právnom vzťahu.

Naproti tomu pod heslom *strana* obsahuje SSJ (IV, 270) vysvetlenie, že je to „jednotlivec (skupina osôb), stojaci (stojaca) proti inému jednotlivcovi (inej skupine osôb), protivník, súper, alebo jeden z účastníkov nejakého rokovania, dohody, alebo vyjednávania“. Podobne pri hesle *stránka*, ktorým SSJ (IV, 271) rozumie jednotlivca alebo viac osôb, vstupujúcich ako celok do určitého právneho pomeru s inou osobou alebo s viacerými osobami, skupinami ako celok.

Precíznejšie už rozlišuje stranu, stránku a účastníka PTS, ktorý pripúšťa pomenovanie *strana* len v konaní pred rozhodcami (§ 648, 651, 653 OSP, zák. č. 142/1950 Zb.). V konaní v občianskych veciach už odporúča výraz *účastník*. Podstatné meno *stránka*, resp. jeho upotrebenie obmedzuje PTS len na použitie vo výrazoch *zo stránky*, napr. *formálnej, osobnej, vecnej* a pod. Pokiaľ ide o funkciu v konaní (trestnom, civilnom i správnom), odporúča len termín *účastník*.

Z toho však vyplýva, že každý z termínov má svoj osobitný význam a že nejde o také synonymá, ktoré by sa mohli používať promiskue. Občan môže byť účastníkom nejakého právneho vzťahu, lenže ešte nemusí byť stranou, resp. stránkou. Ale ak sa už stal stranou (stránkou), automaticky sa stal aj účastníkom. *Účastník* je podľa toho širší pojem,

menej konkrétny, kým *strana* je pojem užší, špeciálnejší, za ktorým už je konkrétne postavenie v tom-ktorom právnom vzťahu.

Nemajú preto pravdu tí, ktorí pod vplyvom Občianskeho zákonníka a Zákonníka práce sústavne nahrádzajú termín *strana* termínom *účastník*. Jestvujú situácie, v ktorých sa z účastníka stáva *strana* a aj *stránka*.

Doba — čas

Tieto dva pojmy sa v právnickej literatúre používajú veľmi často ako synonymá, hoci každý z nich má svoj špeciálny význam. Zaviňuje to najmä vplyv češtiny, kde sa inak rozlišujú pojmy *doba* a *čas* (v češtine je *pracovní doba*, kým v slovenčine v takej istej situácii ide napr. o skrátenie pracovného času).

Podľa SSJ (I, 193) *čas* so zreteľom na použitie výrazu *doba* je určitý vymedzený alebo ustanovený úsek, vymedzené, príp. bližšie určené časové rozpätie, doba, lehota, termín, vhodné, primerané, príhodné časové obdobie, časový úsek vhodný na nejaký výkon, dej a pod., vhodná chvíľa, obdobie roka, spôsob určovania časových jednotiek.

Naproti tomu *doba* podľa SSJ (I, 273) je časový úsek, najmä dlhší čas, obdobie, vek.

Namieta sa, že SSJ uvádza ako správne výrazy *pracovný čas* i *pracovná doba*. Nazdávame sa, že tým SSJ nechcel zotrieť rozdiel medzi pojmi *čas* a *doba*. Podľa SSJ *pracovný čas* je určitý vymedzený časový úsek (konkretizovaný alebo realizovateľný), kým *pracovná doba* je termín pre neurčitý, nekonkrétny, skôr abstraktný, pritom časove nevymedzený úsek. Preto sa napr. nepovie *skúšobný čas*, ale *skúšobná doba*; účastníci pracovného pomeru môžu totiž tento pomer zrušiť kedykoľvek. Tento pracovný pomer sa uzatvára od samého začiatku na neurčitý, nevymedzený čas. Vymedzená je len horná hranica jeho trvania. Alebo poznáme dobu odpočinku a pracovnú dobu (ako sociologické disciplíny), ale len čo konkretizujeme pracovnú dobu v determinovanej situácii, už ide o pracovný čas.

Podobné rozlíšenie je aj v PTS (str. 18 a 23), ktorý pojem *doba* odporúča len v spojeniach *arendálna d.*, *čakateľská d.*, *kritická d.*, *nájomná d.*, *poistná d.*, *premlčacia d.*, ale aj *čas*, *služobná d.* a *vydržacia d.* V ostatných prípadoch odporúča pojem *čas*, teda po dobu = *v čase*, za čas, počas; do doby než sa tak stane = *dovtedy (dotiaľ, do toho času, do tých čias)*, kým sa tak stane; v dobe činu = *v čase činu*; doba strávená vo väzbe = *čas strávený*... a pod.

Čo sa týka výskytu, prevažuje termín *čas*. Termín *doba* má užší priestor.

Zbaviť, pozbaviť, odvolať

Aj pri týchto výrazoch ide síce o synonymá, ale v slovenskom jazyku každý z nich má svoje špeciálne miesto a upotrebenie.

Podľa SSJ (V, 568) *zbaviť* = odobrať, odňať niekomu niečo, pripraviť niekoho o niečo, *pozbať*, pričom sa uvádza, že obyčajne sa tak deje proti jeho vôli. V tom vidíme vysvetlenie rozdielu oproti výrazu *odvolať*, pri ktorom SSJ (II, 524) uvádza síce ako jeden z významov „*pozbať* nejakého postavenia, funkcie“, ale rozumie sa so súhlasom, v dohode s osobou, o ktorú ide.

Podľa PTS (str. 173) termín *zbaviť* používa sa v dobrom zmysle ako synonymum slova *oslobodiť*, kým *pozbať* predpokladá násilnejšiu formu. Pri hesle *odvolať* PTS síce nemá doplňujúcu vysvetlivku, ale rozlišuje medzi spojeniami *odvolať poručníka* (pre nespôsobilosť alebo pre porušovanie povinností), *zbaviť poručníka* (na jeho žiadosť) a konečne *oslobodiť poručníka* (ak splnil svoje poslanie). PTS vychádza zo zákonodarnej praxe, v ktorej však badať nerozhodnosť, preto nepomáha tendencii presnejšie tieto pojmy rozlišovať.

Bude však osožné zásadne rozlišovať termín *zbaviť/pozbať* od termínu *odvolať* podľa motívu, ktorý prevláda v tom-ktorom prípade. Pokiaľ sa tak deje so súhlasom subjektu, ide len o odvolanie (napr. z funkcie), ale keď sa tak stáva proti jeho vôli, potom je správne použiť výraz *zbaviť, pozbať (funkcie)*.

Š. Sabol

First Lady je Prvá Dáma, Prvá dáma, či prvá dáma?

Patricia Nixonová bude novou paňou Bieleho domu vo Washingtone. Naše noviny priniesli hodne článkov o bývalom i terajšom živote Pat Nixonovej. (Pat je familiárne znenie mena Patricia.)

Do pomykova sa naše noviny dostali pri prekladaní a písaní amerického označenia *First Lady*. *First Lady* v americkom prostredí označuje prvú dámu v krajine, ktorou je tradične prezidentova manželka. Doktoré

noviny, napr. P 24 z 22. dec. 1968 (str. 13) neprekladali spojenie *First Lady* a písali takto: „Biely dom dostane aj novú First Lady, prvú dámu republiky. V americkej spoločnosti je First Lady čosi viac ako prezidentova manželka — pre tisíce a státisíce amerických žien je vzorom: v obliekaní, vystupovaní, vo všetkom.“ Denník *Smena* z 3. jan. 1969 v článku „Noví nájomníci do Bieleho domu“ píše „First Lady, prvá dáma Spojených štátov“, ale aj „Z upratovačky Prvá dáma USA.“ Zaujímá nás ekvivalent spojenia *First Lady*. Doslovný preklad a písanie pod vplyvom angličtiny by bol *Prvá Dáma*. Pri obmene *Prvá dáma* sa už prejavuje vplyv domáceho spôsobu písania, no dôsledne sa naše pravopisné zásady uplatňujú až v treťom prípade: *prvá dáma*.

V SSJ sa pri slove *dáma* neuvádza toto spojenie, hoci je u nás dost známe a bude ho treba — rovnako aj v Slovníku cudzích slov — doplniť.

Prvá dáma je teda spojenie, ktoré označuje v USA prezidentovu manželku ako najväznejšiu paniu v krajine. Ide o tradíciu, ktorá sa utvorila v Spojených štátoch severoamerických. Tento vzor nenapodobujú tie krajiny, v ktorých žijú manželky politikov úplne v ústraní a majú teda malý spoločenský význam.

Pomenovanie *prvá dáma* nepatrí do toho typu jedinečných pomenovaní, ako napr. *Biely dom* (*White House*), ktorý sa píše náležite s veľkým B. Možno, že táto skutočnosť vplýva aj na písanie spojenia *Prvá dáma* s veľkým P. No nie je to odôvodnené. Preto treba v slovenských textoch slovné spojenie *First Lady* prekladať (a iba ako štylistickú obmenu dakedy ponechať) a písať ho ako *prvá dáma* s obidvoma malými začiatočnými písmenami.

M. Ivancová-Šalingová

Vedeli sme o ‚stalinčiatoch‘

Takýto medzitulok sme čítali v článku Jána Čierneho *Prečo sme mlčali?*, uverejnenom v *Smene* na nedeľu zo 17. januára 1969, str. 5. Autor pod týmto medzitulkom píše o ľuďoch, „ktorí sa vozievali v špeciálnych, osobitne upravených autách, leteli v takmer vyľudnených lietadlách, fičali po meste so sprievodmi, zatajovali svoju prítomnosť v kanceláriách, vyhýbali sa ľuďom a dali si písať (vari *dávali si písať!* — Š. P.) prejavy, v ktorých im cudzie slová robili ťažkosti pri vyslovovaní“.

Z tejto ironizujúcej charakteristiky vidieť, že autor chcel ľudí tohto typu pomenovať ironicky „malými Stalinmi“. Pri hľadaní vhodného výrazu na výstižné označenie svojich „malých veľkých postáv“ si vytvoril (či zdakade prevzal?) pomenovanie *stalinčatá* (či *stalinčiatka*?). Toto pomenovanie sa zdá celkom výstižné tak v základnej ako aj v zdrobnej podobe. Popri „veľkom Stalinovi“ boli malé *stalinčatá* či *stalinčiatka*. Slovtvorný základ i slovtvorný typ tohto pomenovania je nám teda jasný a pomenovanie je z jazykovej stránky prijateľné. Tento typ substantív (vzoru *dievča*) sa v slovenčine využíva najmä v pomenovaniach mladých tvorov, napr. *dojča, chlapča, vĺča, cigánča, Maďarča* (porov. aj Jazykovú poradňu IV, 213—215). Malé začiatkové písmeno v pomenovaní *stalinčatá* svedčí o tom, že tu nejde o Stalinove biologické deti, o jeho potomkov, ale o „duchovné deti“, o Stalinových stúpenčov a nasledovníkov v metódach politickej práce, v spôsobe života a pod.

Na označenie politických a názorových stúpenčov osôb sa v slovenčine používajú substantíva s príponou *-ovec*, mn. č. *-ovci*, napr. *novotnovci*. V tomto zmysle sa používa aj pomenovanie *stalinovci*. Toto označenie sa však dobre nehodí na vyjadrenie toho, čo mal asi na mysli pôvodca pomenovania *stalinčatá* (= predstaviteľa kultu osobnej moci). Okrem toho autor výrazu *stalinčatá* vložil do tohto pomenovania veľkú dávku irónie a opovrhovania, čo nociónálny, neexpresívny výraz *stalinovci* nemôže vyjadriť.

Výraz *stalinčatá* (možný je i tvar *stalinčence*) vznikol teda z vyjadrovacích potrieb. Je utvorený náležite podľa produktívneho a živého typu podstatných mien. Veľmi nás však prekvapil nemožný tvar *stalinčiatoch*. Sotva ide o tlačovú chybu. Skôr myslíme, že si autor nevedel poradiť so skloňovaním tohto nového výrazu a tak vznikol nepodarok. Nevylučujeme ani inú možnosť: môže to byť nepodarený pokus transponovať do slovenčiny český tvar *stalinčatech* (to je náležitý tvar českého pomenovania *stalinče*, mn. č. *stalinčata*). Ako teda máme v slovenčine správne skloňovať výraz *stalinčatá*? Tvar 1. p. jedn. č. znie *stalinča*. Treba ho skloňovať podľa vzoru *dievča*. Tvary množného čísla budú teda znieť takto: *stalinčatá/-čence*, 2. p. *stalinčiat/-čeniec*, 3. p. *stalinčatám/-čencom*, 6. p. o *stalinčatách/-čencoch*, 7. p. *stalinčatami/-čencami*. Ak by sme chceli použiť zdrobneninu, utvoríme ju príponou *-ko*, pred ktorou sa zdĺži posledná slabika základu: *stalinčiatko*. Táto zdrobnenina sa skloňuje podľa vzoru *mesto*: mn. č. *stalinčiatka*, 2. p. *stalinčiatok*, 6. p. o *stalinčiatkach*.

Š. Peciar

Bolkať, žekať, ovšemovať

V spisovnej slovenčine, ako je dostatočne známe, je správny spôsob vykania typu *kde ste boli, vy ste boli*, t. j. slovesný tvar je tu v tvare množného čísla (aj keď ide o oslovenie jednej osoby). Vykanie typu *kde ste bol, vy ste bola*, v ktorom slovesný tvar je v jednotnom čísle (podľa rodu oslovenej osoby), je v spisovnej slovenčine nesprávne. V. Uhlár (*O žargonizmoch v slovenčine*, SR 19, 1954, 20—27) hodnotí takýto spôsob vykania — rovnako aj onikanie — ako žargonizmus. V súvislosti s používaním tohto nesprávneho druhu vykania použil výrazy *bolkať* a *bolkanie*, utvorené analogicky podľa slov *tykať* — *tykanie*, *vykať* — *vykanie*, *onikať* — *onikanie*. Napr. Príznačné je, že najprv „bolkajú“ meštiaci, ktorí predtým onikali. Lekári, sudcovia, advokáti si osvojujú *bolkanie* ako „lepší“ spôsob vyjadrovania v rozhovore (str. 24). Výrazy *bolkať* a *bolkanie* sa ujali a dnes sa už bežne používajú na označenie uvedeného nesprávneho vykania v slovenčine typu *kde ste bol, vy ste bol, kde ste bola, vy ste bola*. Slovník slovenského jazyka ich však ešte nezaznačuje.

Analogicky podľa uvedených výrazov *tykať* — *tykanie*, *vykať* — *vykanie*, *onikať* — *onikanie*, *bolkať* — *bolkanie* je utvorené aj sloveso *žekať* a slovesné podstatné meno *žekanie*, ktoré podľa našich vedomostí prvý raz použil F. Kočiš v príspevku *Aj Vy „žekáte“?* (Večerník, 13. 12. 1968, str. 5; v rubrike *Slovenčina na každý deň*). Slovesný tvar *žekať*, ako vidíme, je v nadpise Kočišovho príspevku. Slovesné podst. meno *žekanie* nachádzame v texte príspevku: *Odkiaľ sa len berie v hovorených prejavoch toto „žekanie“? Pod „žekaním“ má F. Kočiš na mysli nesprávne používanie častice že namiesto však, všakže, všakver, pravda, hejže. Pripona -kať je v tomto slove pripojená priamo k slovu zakončenému na samohlásku, ako je to aj pri odvodeninách tykať, vykať a onikať. Nové slovo žekať možno pokladať za výstižné, aj keď, pravda, treba pripomenúť, že sa ním nepranieruje používanie akéhokoľvek slova že, ale práve len častice že, čo autor sám v úvode svojho príspevku osobitne uvádza: Poviete si: čo je to za otázku? Žekať? To ako stále hovoriť že? — Skoro tak. Lenže nie je že ako že alebo zreteľnejšie: nie každé že v slovenčine je namieste a správne.*

Ďalším slovom, ktorým podobne ako slovami *bolkať* a *žekať* sa má vystihnúť nesprávne používanie niektorého jazykového prostriedku v našom jazyku, je sloveso *ovšemovať* (a slovesné podstatné meno *ovšemovanie*). Čítali sme ho na stránkach denníka *Lud* v príspevku Ivora Ripku *Pravda a „ovšem“* v rubrike *Zrnko slovenčiny* (25. 7. 1968, str. 5): „V ostatnom čase sa k notorickým chybám, ktoré sa napriek častému upozorňovaniu znovu objavujú v jazykových prejavoch jed-

notlivcov, radí aj na všetkých fórach používané slovo ‚ovšem‘. ‚Ovšemuje‘ sa pri každej príležitosti.“ Z citátu vidieť, že sa slovesom *ovšemoval* postihuje nenáležité používanie častice *ovšem* v spisovnej slovenčine, ktorá, ako to dosvedčajú najmä nepripravené príspevky v rozhlase a v televízii (vysielané „na ostro“, napr. v rozhovoroch, besedách, diskusiách a pod.), sa začína používať v prejavoch aj inak jazykovo kultivovaných ľudí vo veľmi povážlivej miere. Pri slove *ovšemoval* ide o sloveso utvorené príponou *-ovať*, ako sú utvorené napr. slovesá *bohovať* („kľiať, hrešiť“, pôvodne „stále používať slovo *boh* pri hrešení, nadávaní, preklínaní“), *éljenovať* (volať na slávu, t. j. pri volaní na slávu používať maďarské slovo *éljen*), *heilovať* (používať nacistický pozdrav *Heil, Heil Hitler*) a pod.

Slová *bolkať*, *žekať*, *ovšemoval* (*bolkanie*, *žekanie*, *ovšemovanie*) postihujú nesprávnosti v našom spisovnom jazyku, s ktorými jednoducho zápasi naša práca v oblasti jazykovej kultúry a výchovy. Nie sú to síce vítané jazykové prostriedky (boli by sme totiž radšej, keby spomínaných chýb v našom spisovnom jazyku nebolo, a tak nemuseli by sa ani používať osobitné jazykové prostriedky na ich označenie), ale v danej situácii treba ich pokladať za dobre utvorené a výstižné jazykové prostriedky, zachycujúce v skratke podstatu kritizovaného jazykového javu. Pri svojom vzniku sú poznačené hovorovosťou, ale postupne strácajú tento charakter, takže napr. výrazy *bolkať* a *bolkanie* možno už dnes pokladať za pomenovania na úrovni typu *vykanie*, *tykanie*, *onikanie* (slová *žekať* a *ovšemoval* majú však silný hovorový ráz). V budúcnosti by sa tieto slová mali zachytiť v slovníku spisovnej slovenčiny s príslušnou výstižnou štylistickou charakteristikou.

L. Dvonč

Ks

SPRÁVY A POSUDKY

O jazykovej úrovni spravodajstva v bratislavskom štúdiu Československej televízie

Keď sme v minulom ročníku nášho časopisu referovali o výsledkoch prieskumu jazykovej úrovne prejavu hlásateľiek v bratislavskom štúdiu Československej televízie (Kultúra slova 2, 1968, 247—248), vyslovili sme žiadosť, aby sa takýto prieskum urobil aj v iných redakciách. Prvá sa ozvala hlavná redakcia televíznych novín. Na jej žiadosť vykonali pracovníci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV Gejza Horák, Mária Pišárčiková, Viera Slivková a Štefan Michalus prieskum jazykovej úrovne v oblasti spravodajstva. Vo svojej práci sa sústredili najmä na sledovanie jazykovej úrovne televíznych novín. Prieskum sa konal v čase od 7. novembra 1968 do 10. januára 1969. Na záver prieskumu sa uskutočnila beseda s pracovníkmi spravodajstva.

Problematika televízie, pokiaľ ide o jazykový prejav, sa líši od problematiky tlačených jazykových prejavov. Tu sa narába so zvukovou podobou jazyka, takže okrem chýb z oblasti morfológie, syntaxe, lexiky a štylistiky pribúdajú ešte chyby proti správnej výslovnosti. Otázky výslovnosti sú základnou vecou a práve tu sa najvýraznejšie prejaví osobnosť hlásateľa. Musíme však celkom otvorene povedať, že z tejto stránky nemožno s výkonmi našich hlásateľov vysloviť spokojnosť. Od pracovníkov, ktorí sa profesionálne zaoberajú prednesom textov, sa vyžaduje aj dokonalosť v ovládaní normy spisovnej výslovnosti. Ako zdôraznila na besede V. Slivková, doktoré prednesy sú na profesionálnej úrovni, ale sú aj prednesy menej dokonalé, miestami až defektné, ktoré by zodpovedne mohol posúdiť skôr logopéd ako jazykovedec. Pokiaľ ide o výslovnosť, zaznamenávali sa teda iba také chyby, ktorých posúdenie patrí jazykovedcom a ktorých odstránenie nevyžaduje nijaké iné zákroky iba dobrú vôľu a záujem o vec.

Na ilustráciu uvedieme niekoľko najčastejších chýb vo výslovnosti. Už priam zlozvykom je nevyslovovanie mäkkého *l*, a to aj v takých prípadoch, kde sa *l* graficky vyznačuje, napr. v slovách *kráľ*, *voľný*, *lavý*, *ľud*, *poľnohospodár* a pod. V prípade hláskovej skupiny *-le-* sa výslovnosť *l* zanedbáva takmer absolútne. Inou dosť častou chybou je nesprávna výslovnosť spoluhlásky *v* pred nezvučnou spoluhláskou vnútri slova, napr. *prihrávk*a namiesto *prihrávk*a, z *Hloho*fca namiesto z *Hloho*uca, *bratislav*ský namiesto *bratislav*ský atď. Z ďalších chýb vo výslovnosti vyberieme aspoň doktoré: nesprávna výslovnosť predložky *so* s inštrumentálom (*so* *Švédmi* namiesto *zo* *Švédmi*, *so* *zamestnancami* m. *zo* *zamestnancami*), nesprávna výslovnosť prvého pádu množného čísla ukazovacieho zámena *tie*, *tieto* (*tje* *sily* m. *tie* *sily*, *tjeto* *ženy* m. *tieto* *ženy*), chybná výslovnosť mena *Martin*

(*Martin* m. *Martin*), nenáležitá výslovnosť daktorých prevzatých slov (*ouvertúra* m. *uvertúra*, *eroklub* m. *aeroklub*, *diskúzia* m. *diskusia*).

Dakedy sa stretáme vo výslovnosti aj s istou hyperkorektnosťou, napr. *vôkoľ*, *strela*, *popoludňajši*, *deľový* a pod.

Inou otázkou sú chyby v oblasti morfológie, syntaxe, lexiky a štylistiky. Tie už nie sú vecou iba samotného hlásateľa. Tu zohrávajú istú — a vari podstatnú — úlohu tí, čo správy koncipujú. Televízny divák však počúva správy z úst hlásateľov, a preto im prisudzuje chyby aj v týchto jazykových plánoch. Malo by byť preto ctižiadostou hlásateľov, aby v ich prejave neboli chyby ani v slovníku, morfológii atď. Hlásateľ by mal chyby a nesprávnosti, ktoré sa mu v texte správy zjavia, bez dlhého uvažovania jednoducho opraviť. Lenže, ak to chce urobiť, musí veci poznať, musí istú chybu zbadat; pravdaže, či to vie, to je už iná otázka.

Popri chybách vo výslovnosti najmarkantnejšie bijú do očí chyby v oblasti slovnej zásoby. Dakoľko z nich spomenieme. Ide obyčajne o také chyby, na ktoré jazykovedci už dlhé roky upozorňujú, a predsa sa o ne znova a znova potkýname. Napríklad: *prádló* m. *bielizeň*, *nevadí* m. *neprekáža*, *nie je na prekážku*, *naviac* m. *navyššie*, *naviazať* m. *nadviazať*, *dielči* m. *čiasťkový*, *klud*, *kludný* m. *pokoj*, *pokojný*, *obora* m. *zverník*, *bránka* m. *góľ*, *odozva* m. *ohlas*, *ješitnosť* m. *márnomyselnosť*, *samolúbosť*, *dialnopis* m. *dalekopis* a pod.

Z chýb v ostatných jazykových plánoch spomenieme aspoň nenáležitú väzbu pri slovesách *zúčastniť sa* a *závisieť* (*zúčastniť sa schôdzky* miesto *zúčastniť sa na schôdzke*, *závisieť na ľuďoch* m. *závisieť od ľudí*), nenáležité používanie predložky *pre* s cieľovým významom (*pre rôzne účely* miesto *na rôzne účely*, *pre budúci rok* m. *na budúci rok*), nesprávne používanie podmietových sloves *skončiť sa*, *začať sa* bez zvratného *sa* (*konferencia skončila* m. *konferencia sa skončila*, *oslavy začali* m. *oslavy sa začali*). Príslovkové a modálne výrazy *treba*, *možno*, *vidieť*, *poznať* často počuť v podobe *je treba*, *je vidieť*, *je možno* atď. Ani synonymá sa nevyužívajú v dostatočnej miere. Často sa zdá, akoby slovenčina mala iba príslovku *stále* (a nie aj príslovky *neustále*, *ustavične*, *jednotaj*, *vždy* a výraz *bez prestania*), iba prídavné meno *rôzny* (a nie aj *rozmanitý*, *rozličný*), iba časticu *snáď* (a nie aj *hádam*, *vari*, *azda*, *podistým*). Jazyk redaktorov, komentátorov a reportérov je akýsi meravý, málo živý, často sa používajú jazykovo chybné klišé a frázy.

Pretože sa v rámci spravodajstva vysielajú aj športové správy, pokladáme za potrebné povedať niekoľko slov aj na adresu športových reportérov a komentátorov. Z jazykovej stránky je ich prejav v porovnaní s ostatnými pracovníkmi spravodajstva na najnižšej úrovni. A to nielen pri priamom reportovaní zo športových stretnutí, ale aj pri čítaní športových správ. Stretli sme sa u nich s elementárnymi chybami typu *koš* miesto *kôš*, *postavenie mimo hru* m. *postavenie mimo hry*, *nosítka* m. *nosidlá*. Ďalej robia chyby napríklad v skloňovaní vlastných mien: *Pokrajaca* m. *Pokrajca* a i. V takýchto prípadoch stačí nazrieť do hociktovej jazykovej príručky, tam sa dá nájsť poučenie.

Ešte máme malú poznámku k hosťom, ktorí vystupujú v rámci televízneho spravodajstva. Vieme, že tu je situácia iná ako u interných pracovníkov televízie. Niet priamych prostriedkov ani možností, ako ich priviesť k tomu, aby hovorili aspoň relatívne správne. Ale istá nepriama možnosť by tu predsa vari len bola. Každého, kto vystupuje v televízii ako hosť, treba taktne, ale dôrazne na túto vec upozorniť. Nemôžeme predsa pripustiť, aby hovoril každý, ako sa mu zachce. Kto verejne vystupuje — a prejav v televízii takýmto verejným vystúpením je — by sa mal správne, štylisticky primerane a spoločensky vhodne vyjadrovať. Takéto vyjadrovanie patrí k základnému vystrojeniu každého kultúrneho človeka.

Neraz počúvame námietky, že pracovníkov spravodajstva tlačí čas, že musia pracovať veľmi rýchlo. Ale ani časová tieseň nemôže ospravedlniť elementárne chyby. Tu totiž platí zásada, že ak niečo viem, ak niečo poznám, nemôžem to zabudnúť ani v tej najväčšej časovej tvrdzi. Na besede sa ukázalo, že pracovníci spravodajstva si uvedomujú svoje nedostatky a my veríme, že pri ochote siahnuť za poučením a pod dobrým odborným vedením sa dajú veci napraviť u väčšiny pracovníkov spravodajstva. Pretože ich práca úzko súvisí s prácou ČSTK, žiadalo by sa, aby aj v tejto inštitúcii venovali otázkam jazykovej správnosti oveľa väčšiu pozornosť, ako im venujú dnes.

Š. Michalus

Užitočná a praktická publikácia

(*Mapový lexikon obcí ČSSR 1:200 000. Podľa správneho rozdelení 1. února 1967. Vydalo Kartografické nakladatelství, Praha 1968.*)

Veľmi užitočná a praktická publikácia, ktorá sa vlani zjavila na knižnom trhu, kartograficky zachytáva niektoré základné údaje zo Štatistického lexikonu obcí ČSSR 1965, doplnené podľa stavu z 1. februára 1967, uvádza však už aj nové slovenské okresy Veľký Krtíš, Stará Ľubovňa, Svidník a Vranov, ktoré sa utvorili začiatkom roku 1968.

Pred napísaním týchto riadkov sme si podrobnejšie všimli názvoslovnú zložku tohto administratívno-správneho atlasu, najmä slovenské miestne názvy. Vydavateľ a autorov máp musíme predovšetkým upozorniť, že sa zo Slovenska „stratili“ dve obce. Jedna z nich je *Zahorie* (správ. by malo byť *Záhorie* — táto výčitka však nepatrí autorom mapy) v okrese Bratislava-vidiek. Primerané by vari bolo, aby bola zachytená na mape tak ako rovnaké administratívno-správne jednotky — obce *Javorina* v okrese Poprad a *Valaškovce* v okrese Humenné. Druhá je *Ladomerská Vieska*; jej kataster sa vyznačuje (aj pôvodné obce *Ladomer* a *Vieska*), ale názov vypadol.

V názvoch obcí a osád je dosť pravopisných a tlačových chýb. Väčšinu z nich treba pripísať autorom a korektorom máp, napr. *Nová Stáž* (správne *Nová Stráž*) v okrese Komárno, *Podhajska* (*Podhájska*) v okrese

Nové Zámky, *Velké Chlievany (Velké)* a *Horne Chlebany (Horné)* v okrese Topoľčany, *Luborča (Luborča)* v okrese Trenčín, *Radostka (Radostka)* v okrese Čadca, *Velké Košecké Podhradie (Velké)* v okrese Považská Bystrica, *Vyšna Kaloša (Vyšná)* v okrese Rimavská Sobota, *Viglaš (Viglaš)* v okrese Zvolen, *Dlha Luka (Dlhá Lúka)* v okrese Bardejov, *Korunkova (Korunková)* v okrese Svidník, *Zbudská Bela (Belá)* a *Remetské Hamre (Hámre)* v okrese Michalovce, *Zavada (Zavada)* v okrese Spišská Nová Ves a ďalšie.

A ešte voľačo. Podľa údajov v Mapovom lexikone obce *Dotný Tisovník*, *Horný Tisovník* a *Lest* patria do novoutvoreného okresu *Veľký Krtíš*. Podľa § 2 vládneho nariadenia, ktorým sa utvárajú okresy Veľký Krtíš, Vranov, Svidník, Stará Lubovňa, z 28. februára 1968, č. 36 Zb. sa tieto obce z okresu Zvolen nevyčleňujú.

Škoda, že sa takéto chyby do publikácie dostali. Skresľujú úsilie, ktoré vydavateľ, resp. autori pri príprave mapového lexikonu vynaložili.

I napriek uvedeným výhradám a kritickým pripomienkam však posudzujeme vydanie Mapového lexikonu obcí ČSSR, prvého svojho druhu u nás, s uznaním.

M. Majtán

Z listárne Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied

(Nyelvművelő levelek az Akadémia Nyelvtudományi Intézetének levelezőládjából. Lőrincze Lajos irányításával szerkesztette, Ferenczy Géza és Ruzsiczky Éva. Budapest 1964.)

V minulom čísle nášho časopisu referovali sme o nedávno vydanom knižnom výbere z rozhlasových relácií o jazykovej kultúre, ktorý vyšiel knižne pod názvom *Nyelvőrségen* r. 1968. Teraz by sme chceli našu verejnosť oboznámiť s ďalšou publikáciou venovanou otázkam jazykovej kultúry v Maďarsku. Sú to listy o kultúre jazyka z listárne Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied, ktoré pod vedením Lőrinczeho Lajosa zredigovali Ferenczy Géza a Ruzsiczky Éva.

Na túto publikáciu pokladáme za potrebné upozorniť i preto, lebo môže byť podnetná pre ďalšiu prácu slovenských jazykovedcov v otázkach jazykovej kultúry. I v našich pomeroch by bolo totiž užitočné vydať výber z listov adresovaných Jazykovej poradni v Jazykovednom ústave SAV.

Recenzovaná maďarská publikácia predstavuje výber odpovedí na listy, ktoré prichádzali do Jazykovej poradne v Jazykovednom ústave Maďarskej akadémie vied za posledných desať rokov pred jej vydaním. Okrem telefonickkej Jazykovej poradne, ktorú zaviedli v Maďarskej akadémii vied od júna r. 1957, funguje v Jazykovednom ústave MAV i „listová služba pre verejnosť“. Z úvodu publikácie sa dozvedáme, že o jazykovú kultúru majú záujem ľudia rozličných povolání (profesori, prekladatelia, knihovníci, novinári, básnici, lektori, tlačiar, dôstojníci, chemici, poľnohospodári, práv-

nici, duchovní, lekári, inžinieri, pisárky, žiaci, ženy v domácnosti a iní) i rozličné inštitúcie. O poskytnutých informáciách — telefonických i listových — vedú sa v ústave presné záznamy. Recenzovaná publikácia vznikla na základe výberu odpovedí na písomné otázky. Autormi odpovedí je 26 pracovníčok a pracovníkov z ústavu, ich mená sa uvádzajú v skratke za každým listom a zoznam mien autorov (i s príslušnými ich skratkami) je v publikácii uvedený.

Úvodná kapitola knihy obsahuje predhovor a úvahy o spoločenskom význame jazykovej kultúry, o niektorých častých jazykových otázkach, o zdánlivých a ozajstných novotách v jazyku, o otázkach pisateľov listov a o výbere a úprave odpovedí do tejto publikácie. Zdôrazňuje sa tu, že uvedený výber skrátených otázok a odpovedí nie je iba obyčajná kópia skutočnej odpovede na danú otázku, ale predložená otázka i odpoveď na ňu sú spracované podľa takých kritérií, aby boli súce na uverejnenie.

Jadro knihy tvorí 500 listov (resp. 500 skrátených otázok a príslušné odpovede na ne). Redaktorom publikácie pôsobilo isté ťažkosti zoradiť tieto listy. V obsahu sa neuvádzajú podrobne problémy, na ktoré sa odpovedá v listoch. Ale z Indexu vecí a slov (str. 379—408) možno presnejšie zistiť, či sa píše a kde sa píše o istom jazykovom jave.

Všimnime si, aké otázky zaujímali pisateľov listov. Viacerých pisateľov trápilo, že v mnohých písomných i ústnych jazykových prejavoch je veľa chýb, že majú nízku jazykovú kultúru a vôbec, či má opodstatnenie starostlivosť o jazyk. Iní sa zas pozastavujú nad tým, že nárečový prejav je „zlý“. Po odpovediach na tieto všeobecné otázky nasledujú listy riešiace konkrétne jazykové problémy, napríklad ako ľudí osloviť a ako používať pozdravy *Servus*, *Do počutia* a *S úctou*.

Ďalší okruh tvoria odpovede na otázky o osobných menách. Pri osobných menách ide o otázky týkajúce sa výslovnosti (napr. *A Cházár név kiejtése*, *A Kulich családnév kiejtése*), pravopisu (*Jóska*, *Jutka*, *Anikó vagy Annió*), pôvodu mena (*Júlia*, *Julianna*, *Lórand*, *Melinda*, *Ilona*), slovtvorného variantu mena (*Adrienne*, *Balassa vagy Balassi?*) a rozdeľovanie mena (*A. Baththyány név elválasztása*).

V nasledujúcich listoch sa odpovedá na otázky o pôvode niektorých slov (napr. *Ordibál*, *Zür*, *sürog*), o odôvodnenosti alebo zbytočnosti istých dvojtvarov (*Bocsát — bocsájt*, *Siel vagy szizik*, *Tornászik — tornázik*), o význame daktorých slov a slovných spojení i o presnom rozlišovaní slov významovo blízkych, resp. čiastočne synonymných (*Ural*, *Megteszi az első kapavágást*; *Bejelentkezés — jelentkezés*, *Kapaszkodik — fogózkodik*). Veľa listov obsahuje odpovede na pochybnosti v otázkach morfológických (napr. *Gázak — gázok*, *Szók — szavak*, *Édeset — édest*, *májasat — májast*). Hláskoslovné i slovtvorné dublety slova sú tiež predmetom viacerých úvah (*Karatábe — kalarábé*, *Uborka — ugorka*, *Fehér — fejér*; „*Rizs*“ vagy „*rizsa*“ a helyes alak? *Jármü — járomü*). Prenikanie slov cudzieho pôvodu do maďarčiny a ich formálna adaptácia nastoľujú tiež viacero problémov (porov. napr. *Mikropórusos — mikroporózus*, *Agronómus*, *Apparátus*, *Atom*). Aj transkripcia mien a slov ruského pôvodu bola aktuálnym problémom po druhej svetovej vojne (porov. *Orosz nevek*, *szavak átírása*). Zaujímavé sú

i listy, v ktorých sa vysvetľuje pôvod niektorých frazeologických spojení (napr. *Ebek harmincadjára kerül* — porov. slov. *vyjst na psi tridsiatok*; *Falra hányt borsó*, porov. slov. *házať hrach na stenu a iné*).

Mnohé jazykové problémy používateľov maďarského jazyka sú motivované podobnými príčinami ako otázky našich používateľov slovenského jazyka. Podobne ako u nás i v Maďarsku vznikajú pochybnosti o správnosti istého znenia, pretože v jazyku existujú dvojtvary: staršie a novšie znenie. Takisto viacerých nárečových znení do hovorovej podoby spisovného jazyka. Inokedy sa vynára pochybnosť o uprednostňovaní alebo úplnom zamietnutí niektorého znenia, pretože existujú v jazyku dvojtvary: staršie a novšie znenie. Takisto úsilie čo najvýstižnejšie vyjadriť istú skutočnosť odzrkadľuje sa v obmieňaní starých slov (napr. v pridávaní istej výraznej predpony, pozri napr. *Agyon-, Kihangsúlyoz, Kinyer-* podobne ako v slovenčine *odvysielat, odpredat, odkúpiť*), ďalej v tvorení zložených slov s užším významom ako bolo základné slovo (*Égszínkék, Vadonatúj, Célkitűzés* — *cél* — porov. slov. *belasý — nebovobelasý*). I postupné rozpracúvanie štýlových vrstiev jazyka núti zamýšľať sa nad potrebnosťou a významovou i štýlovou diferencovanosťou istých termínov (porov. napr. *Ítel* — *ítéletet hoz*; *végez* — *végézet hoz, Nézőpont- szempont* — slov. *odsúdiť niekoho na smrť* — *vyniešť rozsudok smrti*).

Recenzované maďarské vydanie výberu listov z Jazykovej poradne môže byť nasledovaniashodným príkladom pre spracovanie podobnej publikácie z listovej poradne nášho Jazykovedného ústavu a v jednotlivostiach môže byť podnetom na zamyslenie o slovách a frázach, prípadne aj niektorých slovotvorných postupoch, ktoré sú nielen v maďarčine, ale i v slovenčine.

K. Habovštiaková

Nedbajstvo pri vydávaní závodného prospektu

Dostal som do rúk prospekt s názvom *Vitajte v Závodoch 29. augusta Partizánske, závod Bardejov*. Vytlačili ho na štyriadvadsiatich stranách draheho kriedového papiera. Lenže už dĺžeň v prvom slove dáva tušíť nepríjemné prekvapenie. A naozaj, vydarené fotografické zábery sa v prospekte striedajú s nedobrou slovenčinou. Treba poukázať na tie najokatejšie chyby, ktoré by nemali byť ani v bežnej korešpondencii závodu.

Brožúrka má plniť úlohu informátora o živote a práci v závode a venovaná je prijímaným zamestnancom. Dalo by sa teda očakávať, že sa k nim v brožúrke prihovoria vedúci pracovníci, majstri, kultúrni pracovníci, športovci a vôbec ľudia zo závodu. Lenže takýto bezprostredný prihovor v nej chýba. Namiesto neho si zostavovateľ volil prehovor v tretej osobe, spôsob akéhosi staromódneho reportéra, ktorý len okrajovo tlmočí stanovisko niekoho zo závodu. Napríklad úvod v prospekte sa končí takto: „Toto malo na pamäti aj vedenie závodu a z jeho podnetu bola vydaná aj táto brožúrka.“ Štylis-

ticky suché zistenie. O koľko adresnejšie a bezprostrednejšie by to vyznelo v priamom príhovore, napr. takto: „To máme na pamäti, preto vám ponúkame túto brožúrku. Vedenie závodu.“ Pravdaže, nejde nám tu o mená osôb, ale len o štylisticky vycibrené podanie.

Pri priamom príhovore by sa bolo predišlo i daktorým štylistickým chybám. Veď v brožúrke sa priam hmýria nenáležitá pasívne konštrukcie: *do závodu sú prijímaní muži i ženy, každý je oboznamovaný s postupom, novoprijatému pracovníkovi je vydaný pracovný preukaz, ako už bolo spomenuté (spomínané), na akú prácu boli pridelení (zaradení, zaučení), pracovník je odmeňovaný časovou mzdou, za čo sú poskytované prémie, pozornosť je venovaná, majú o ubytovanie postarané na slobodárni a i.* Možno ich upraviť napr. takto: *závod prijíma mužov i ženy, každý sa oboznámi s postupom, prijatému pracovníkovi sa vydá pracovný preukaz, ako sme už spomenuli, do akej práce ich prideliť, pracovník dostáva časovú mzdu, za čo sa poskytujú prémie, pozornosť sa venuje, ubytovanie majú zaistené v slobodárni.* No najbezprostrednejší vzťah k adresátovi dosiahneme používaním prvej osoby: *prijímame mužov i ženy, každého oboznámime s postupom, prijatému pracovníkovi vydáme pracovný preukaz* atď.

Na štylistickú neobratnosť poukazujú mnohé chybné väzby a nelogické výpovede: Pracovníci v určitej vekovej hranici a to od 16 rokov do 30 rokov svojho veku. Pred a to patrila čiarka. Výpoveď však bolo treba zhustiť, vynechať tzv. hlušinu: *pracovníci vo veku od 16 do 30 rokov.* Ďalšie príklady: pracovníčke šijacieho pásu v pracovnej triede 2 činí denná mzda 29,— Kčs. Správne: *Denná mzda pracovníčky šijacieho pásu v pracovnej triede 2 je 29,— Kčs;* U pracovníkov konfekčného pásu činí denná mzda... Správne: *Denná mzda pracovníkov konfekčného pásu je...;* i zárobok sa úmerne ponizuje. Nevhodné slovo. Má byť: *i zárobok sa úmerne kráti (znižuje);* Zaradenie do kvalifikačnej triedy je o jednu triedu ponížené. Duplovaný nezmysel. Výpoveď má znieť napr. takto: *zaraduje sa o jednu kvalifikačnú triedu nižšie.* Atď.

Zostavovateľ nevenoval pozornosť výberu slov. V prospekte sa napr. pracovníci podrobujú prehliadkam, podrobujú sa vyšetreniu, podrobujú sa testácii atď. Ako keby sa u nás nehovorilo: *zúčastniť sa na prehliadke, dať sa vyšetriť* a pod. Rovnaký nedostatok vznikol pri použití fráz *prejdu štitkovaním a prejdu školením.* Okrem toho slová *testácia* a *štitkovanie* patria do medicínskeho slangu, takže nemajú čo hľadať v prospekte. Z nesprávnych slov treba spomenúť *závodne* (vo význame „pretekársky“), *obdržia (dostanú), poriadajú (usporiadajú), doporučené (odporúčanie)* a i. A z menej vhodných spojení napr. z *uvedeného vidieť (z toho vidieť), a tiež i (i).*

Prekvapuje i veľký počet nevhodných predložiek: *ubytovať na slobodárni (v slobodárni), prideliť na dielňu (do dielne), byť na dielni (v dielni), závisieť na postoji (od postoja), u konfekčného pásu (pri konfekčnom páse), u stroja (pri stroji), prax u vykonávanej operácii (vo vykonávanej operácii), ubytovanie s mesačným poplatkom (za mesačný poplatok), slúžiť pre rekreačné účely (na rekreačné účely), miestnosť pre varenie*

Slovensku (Záhorie), ale aj na strednom Slovensku, možno používať v publicistickom i umeleckom štýle, pravdaže, i v bežnom hovorovom štýle.

R. Kuchar

Rad — rada. — G. Majorošová z Kokavy: „Ako sa má správne povedať: *postaviť sa do rady* alebo *do radu*?“

O tom, že slová *rad* a *rada* nemožno zamieňať, ľsa už veľa pisalo a hovorilo. Význam týchto dvoch slov sa vysvetľuje napr. v Jazykovej poradni I (Bratislava 1957, 43—44). Napriek tomu i naďalej počujeme napríklad pýtať *lístky do prvej rady*, mnohí kupujúci sa nechcú pri nákupe *postaviť do dlhej rady* a pod. Robia tak i niektorí novinári. V bratislavskej Práci (6. novembra 1968) sme čítali túto vetu: *Potom prišli na radu jeho včerajší spoluhráči*.

Podstatné meno *rada* má v slovenčine dva významy: 1. pokyn, návod, poučenie (*dobrá rada, praktická rada*) a 2. výbor, zbor, orgán, ktorý má na starosti, ktorý prerokúva isté záležitosti (Slovenská národná rada, závodná rada). Podľa toho podstatné meno *rada* nemožno v slovenčine použiť na označenie viac jednotlivcov alebo vecí usporiadaných vedľa seba alebo za sebou v jednej línii, nemožno ním pomenovať poradie. Preto si nemôžeme sadnúť do prvej rady, nemôžeme sa postaviť do dlhej rady. Na zamieňanie podstatného mena *rad* podstatným menom *rada* pôsobí najmä vplyv češtiny. České podstatné meno *řada* vyjadruje i poradie (*řada vojáků, přišel jsi na řadu*).

V spisovnej slovenčine sa viac jednotlivcov alebo vecí usporiadaných vedľa seba alebo za sebou v jednej línii, poradie, sled nazýva podstatným menom *rad*: *rovný rad, rad ľudí, prísť na rad*. Podľa toho sa v citovanej vete z Práce namiesto podstatného mena ženského rodu *rada* mala použiť podstatné meno mužského rodu *rad*: *Potom prišli na rad jeho včerajší spoluhráči*. Dúfame, že pisateľka bude s našou odpoveďou spokojná.

J. Jacko

Wales — Walesan — waleský — waleština. — Naša čitateľka J. M. z Bratislavy nás upozornila na článok v bratislavskom Večerníku zo 14. februára 1969, v ktorom sa stretla so spojením *welšský kvietok*. Nevidí sa jej pravopisná podoba prídavného mena *welšský* a sputuje sa, či je takáto podoba náležitá.

Pozreli sme si spomenutý článok a okrem prídavného mena *welšský* našli sme tam aj príslovku *welšsky* a podstatné meno *welština*. A ešte jednu vec sme tam zazreli — prídavné meno *waleský*. Ako vidieť, autorka článku používa popri podobe *welšský* aj podobu *waleský*. Ktorá podoba prídavného mena je teda správna?

Odpoveď nájdeme v VI. zväzku Slovníka slovenského jazyka. Tu sa poučíme, že prídavné meno od pomenovania *Wales* je *waleský* (výslovnosť *ɥelský*). Podobným spôsobom sa tvoria prídavné mená aj od iných pomenovaní, ktoré sa končia na spoluhlásku -s, napríklad: *Texas* — *texaský*, *Laos* — *laoský*, *Tunis* — *tuniský*.

Príslovka má podobu *walesky* (výslovnosť *ɥelsky*). Jazyk Walesanov je *waleština* (výslovnosť *ɥelština*), a nie *welština*. I v tomto prípade stačilo

nazrieť do Slovníka slovenského jazyka a vyhnúť sa tak zbytočnej chybe. Pravopisná podoba *welšský*, *welšsky* a *welština* neprichádza do úvahy ani podľa výslovnosti. Pri písaní prídavného mena sa u autorky spomenutého článku prejavila neistota, čo vidieť z toho, že použila dve podoby prídavného mena: *welšský* i *waleský*.

Na záver opakujeme. Obyvateľ *Walesu* je *Walesan*, prídavné meno má podobu *waleský* (*waleský jazyk*, *waleské pesničky*, *waleský kvietok*) a správna podoba príslovky je *walesky* (*spievať po walesky*). Podoby *welšský* a *welšsky* nie sú náležité, tak ako nie je náležitá ani podoba *welština* na pomenovanie jazyka *Walesanov*. Jazyk *Walesanov* je *waleština*.

Š. Michalus

Ubla — Ublan — ubliansky. — A. D. z Medzilaboriec sa spytuje, akú podobu bude mať mužské a ženské obyvateľské meno a prídavné meno od miestneho mena *Ubla*. Nepozdáva sa mu (totiž prídavné meno *ublanský*, s ktorým sa niekoľkokrát stretol v denníku *Smena* z 27. a 29. novembra 1968 v týchto vetách: „Ublanská „hlavná“ križovatka. Ublanské zdravotné stredisko je umiestnené v nevyhovujúcej, starej a chorej chalupe. Generálna oprava po ublansky znamená nový dom. — ... politické huckanie majú na svedomí známi ublanskí výtržníci.“

O tvorení substantív a adjektív z miestopisných názvov v poslednom čase podrobnejšie písal Š. K o p e r d a n v štúdiu *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov*, Jazykovedné štúdie III, Bratislava 1958, 83—108 a E. J ó n a, *Prídavné mená k miestnym názvom*, KS 3, 1969, 12—16.

V miestnom mene *Ubla* sa slovotvorný základ končí na párovú + sonórnu spoluhlásku. V takýchto prípadoch sa v spisovnej slovenčine tvorí obyvateľské meno mužského rodu príponou *-an*: *Nitran*, *Kubran*, *Žehran*, *Skoplan* (*Skoplje*), *Istebňan*, *Kladňan*, *Krásňan*, *Brezňan*, *Polichňan*, *Detvan* a pod. Podľa tohto pravidla aj z miestneho mena *Ubla* sa obyvateľské meno mužského rodu bude tvoriť príponou *-an*: *Ublan*.

Ženské formy k mužským s príponou *-an* vyznievajú na príponu *-ianka*, napr.: *Detvianka*, *Kladnianka*, *Breznianka*, *Istebnianka*, teda ja *Ublianka*. Prídavné meno má v týchto prípadoch v spisovnej slovenčine zakončenie na príponu *-iansky*: *Detvan* — *detviansky*, *Nitran* — *nitriansky*, *Polichňan* — *polichňiansky*, *Ubla* — *ubliansky*.

V uvedených vetách malo mať prídavné meno formu *ubliansky* (nie *ublanský*): *ublianska križovatka*, *ublianske zdravotné stredisko*, *po ubliansky* (príslovka), *ublianski výtržníci*.

J. Jacko

Kója nie je chybné slovo. — Nábytok, krajský závod *Nitra*: „Niekoľko náhodných chodcov idúcich okolo našej predajne nás vyzvalo, aby sme zmeňili upozornenie *Nevstupujte do kóje*, lebo je vraj chybné. Poradte nám, čo namiesto neho použiť.“

V tomto prípade je prekážkou zrozumiteľnosti slovo *kója*, ktorého význam bežní používatelia nášho jazyka nemusia poznať.

Slovo *kója* je cudzieho pôvodu. V Slovníku cudzích slov (Bratislava 1965, str. 564) je označené skratkou hol., čo značí, že je prevzaté z holandčiny.

SCS zaznačuje pri ňom niekoľko významov (lodné lôžko, malá obytná miestnosť). Jeden z významov je „oddelená časť z veľkého priestoru, ktorá je z troch strán vymedzená stenou a štvrtou stranou je otvorená do vonkajšieho priestoru“. Ukazuje sa, že slovo *kója* sa môže používať ako správne, ba aj ako primerané napr. pri inštalácii výstav rozličných predmetov, teda i nábytku. Iná je, pravda, otázka, či je zrozumiteľné bežným používateľom slovenčiny. Ak sa zákazníci alebo náhodní chodci pri tomto slove pristavujú, možno im ho vysvetliť, alebo treba zmeniť upozornenie napr. takto: *Neustupujte do výstavných priestorov (do výstavného priestoru)*. Prihovárame sa za druhé riešenie.

I. Masár

Zvončeky alebo zvonce, nie zvonky. — Náš čitateľ D. M. z Bratislavy nás upozornil, že 5. februára 1969 sa v bratislavskom Večerníku stretol s nadpisom *Zvoňte zvonky*. Nepozdáva sa mu podstatné meno *zvonky* a sputuje sa na naše stanovisko.

Tvar *zvonky* by bolo množné číslo od podstatného mena *zvonok* alebo *zvonek*. Takéto podstatné mená však spisovná slovenčina nepozná. Sú to nenáležité utvorené zdobneniny od podstatného mena *zvon*. V spisovnej slovenčine sa od slova *zvon* tvorí zdobnené meno príponou *-ček*. Zdobnenina od podstatného mena *zvon* bude teda správne znieť *zvonček*.

Podobná situácia je aj pri iných slovách. V menej pozorných písaných aj hovorených jazykových prejavoch sa stretávame napríklad s podobami *dárok*, *stromok* a pod. I tu ide o nesprávne utvorené zdobneniny. Od podstatného mena *dar* nie je zdobnenina *dárok*, ale *darček*, od podstatného mena *strom* nie je zdobnené meno *stromok*, ale *stromček*.

Na záver ešte pripomíname, že okrem zdobneniny *zvonček* môžeme na označenie malého zvona použiť i pomenovanie *zvonec*. Nadpis v bratislavskom Večerníku mal teda znieť *Zvoňte, zvončeky* alebo *Zvoňte, zvonce*.

Š. Michalus

Luník, či Lunex? — V. M. z Práznoviec, okres Topoľčany: „Prečo sa názov obľúbeného syra *Luník* zmenil zrazu na *Lunex*? Je azda *Luník* chybné slovo? Z obchodného hľadiska je to pochybený krok.“

Skúsenosť ukazuje, že z reklamných dôvodov naozaj nie je výhodné meniť názov výrobku, ktorý sa len nedávno dostal do predaja. Ale to je vec, o ktorej tu nemôžeme uvažovať, tobôž rozhodovať. Pracovníci Západoslovenských mliekární, ktorí zamenili názov *Luník* názvom *Lunex*, by vedeli túto zmenu odôvodniť lepšie.

Z pomenovacej (jazykovej) stránky viac vyhovuje podoba *Luník*, pretože mnohí používatelia slovenčiny vedia v tomto názve identifikovať ruské slovo (vlastne názov istej série sovietskych umelých družíc). Podoba *Lunex* sa slovotvorne analyzovať nedá. Tento názov je z hľadiska slovotvornej sústavy nášho jazyka utvorený nezvyčajným postupom a zaraďuje sa medzi tzv. obchodné názvy. Názvy tohto typu sa prevažne netvoria podľa spisovného slovotvorného modelu, preto aj pri ich hodnotení neuplatňujeme tie kritériá, podľa ktorých sa posudzujú napr. termíny, príp. ostatné slová našej slovnej zásoby.

I. Masár

Užitočná a praktická publikácia. M. Majtán	183
Z listárne Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied. K. Habovštiaková	184
Nedbajstvo pri vydávaní závodného prospektu. F. Sabol	186
SPYTOVALI STE SA	

Nohejbal? I. Masár	188
Krenkovať sa. R. Kuchar	189
Rad — rada. J. Jacko	190
Wales — Walesan — waleský — waleština. Š. Michalus	190
Ubl'a — Ubl'an — ubliansky. J. Jacko	191
Kója nie je chybné slovo. I. Masár	191
Zvončeky alebo zvonce, nie zvonky. Š. Michalus	192
Luník, či Lunex? I. Masár	192

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu E. Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 3, 1969, číslo 5. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., prevádzka 46, Partizánske. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-66.

©by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969.

Cena Kčs 3,—